

JAARBOEKJE

2007

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

JAARBOEKJE

2007

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

Ereleden en bestuur

Erelid Mr. J.H. van den Hoek Ostende, Amsterdam
Lid van verdienste A.J.A.M. Lisman, Nieuwersluis

Bestuur Drs. E. Munnig Schmidt, voorzitter
Nieuwerhoek, 3632 AD Loenen a/d Vecht (0294) 231280,
e-mail: emunnigs@tiscali.nl

Jurgen Wasser en Bridgina van Elk, secretariaat en bibliotheek
Rijksstraatweg 160, 3603 CT Maarssen (0346) 550872,
fax (0346) 555610, e-mail: BridginavanElk@cs.com

Godelief N.F.M. Hofman-van Miert, ledenadministratie.
Zandpad 83, 3621 NG Breukelen (0346) 261201,
e-mail: HofmandeBK@hetnet.nl

Drs. Eric F.L. Stubbé, penningmeester, Bergseweg 1b,
3633 AJ Vreeland, (0294) 252873, fax 253659

Leden Anthony J. A. M. Lisman
Ir. Marlies Vehmeijer-Verloop

Redactie Drs. Juliëtte M.A.M. Jonker-Duynstee en
voor 2008 Drs. E. Munnig Schmidt
Nieuwerhoek, 3632 AD Loenen a/d Vecht (0294) 231280
fax (0294) 232651, e-mail: emunnigs@tiscali.nl

Contributie voor 2007: €12,50 op Postbank nr. 513805
t.n.v. Penningmeester Niftarlake te Vreeland

Website www.Vecht.nl en www.Niftarlake.org

ISBN 978-90-8704-045-1

De ledenlijst van het Oudheidkundig Genootschap 'Niftarlake' ontbreekt

Jaaroverzicht 2007

Vijf en negentig jaar geleden werd het genootschap in Abcoude opgericht. Dat is niet zo gedenkwaardig als het honderdjarig bestaan binnen handbereik ligt, maar wel vermeldenswaardig. Er wordt hieronder nog even op teruggekomen. Wat dit betreft wel passend werd de Nieuwjaarsreceptie van het genootschap ook aan de Angstel gehouden op kasteel Loenersloot waar het bestuur van de stichting tot behoud van het kasteel zo vriendelijk was, die dertiende januari, het genootschap gastvrijheid te verlenen. 180 leden met aanhang tekenden het gastenboek en drukten de bestuursleden de hand.

Een maand later, 16 februari, trof een flink aantal leden elkaar in Teylers Museum in Haarlem waar Michiel Plomp, conservator tekeningen, in de fraaie gehoorzaal een inleiding hield tot de tentoonstelling over Carolus Linnaeus, die 300 jaar eerder is geboren. Linnaeus promoveerde in Harderwijk. Hij bracht daarop orde in de classificatie van plantenfamilies door naar de sekseverschillen van bloemen te kijken o.a. door de plantencollectie van George Clifford op het buiten de Hartekamp in Bennebroek te bestuderen. Zijn ordening is nog steeds wereldwijd in gebruik al neemt de DNA codering die nu over. Gescherpt door de inleiding werd vervolgens de tentoonstelling bezocht.

Weer een maand daarna, op 20 maart, bleek er grote belangstelling te zijn voor het verhaal over de in de Vechtstreek zo prominente familie Huydecoper door een nazaat. Jonkheer C. Huydecoper, conservator van het museum Speelklok en Pierement te Utrecht, vertelde op slot Zuylen over de invloed van zijn familie in de 17de en 18de eeuw.

Ook op slot Zuylen kwam professor dr. E. A. de Jong op 18 april het thema Natuur als Kunst behandelen. De lezing sloot mooi aan op de Linnaeus tentoonstelling. Zeer toepasselijk was de gobelinuitmonstering van de zaal in dit verband. Naturalia en Artificialia stonden in de 17de en 18de eeuw niet tegenover elkaar maar vulden elkaar aan in de verzamelingen van zeldzaamheden (waarvoor in de 17de en 18de eeuw de term 'rariteiten' werd gebezigd; vgl. het Engelse woord rare=zeldzaam), die de meer erudiete kooplieden en geleerden aanlegden.

9 Mei was het andermaal tijd voor de jaarvergadering met voorafgaand diner. Steeds mag het bestuur daar een vijftigtal leden om zich heen zien, die de sfeer appreciëren van het geacheveerde gebouw van de ‘Vereniging’ in Loosdrecht met het mooie uitzicht over de plassen en de ruime parkeerplaats. De vergadering was dé gelegenheid om officieel afscheid te nemen van de familie Geuze-Recter als beheerders van de Niftarlake bibliotheek op het huis Bijdorp te Loenen. Daarbij werd hen een passend geschenk overhandigd.

Na de wat natte zomer werd op 24 september een excursie naar het in juni door H.M. koningin Beatrix heropende, inwendig interessanter ingerichte, Muider-slot gehouden. Dankzij de goede relatie van Marlies Vehmeijer met de directie was het gebouw daarvoor ’s avonds geopend en kregen de deelnemers een gedegen inleiding over het gebouw. Er is nu veel meer van het kasteel te zien dan voorheen, waardoor het meer tot leven komt.

Dat in Loosdrecht rond 1780 porselein is gemaakt is velen bekend; de fabriek is in 1774 vanuit Weesp naar Loosdrecht overgebracht en begon in 1785 aan de Amstel bij Amsterdam aan een derde leven. Amateurs van de Historische Kring Loosdrecht hebben in de afgelopen jaren zeer intensief gespeurd naar de fundamente van de Loosdrechtse fabriek en naar fabrieksafval. Het speurwerk is met succes bekroond: de fundamente zijn in kaart gebracht en door duiken in de plas daarachter kwam een schat aan porseleinfragmenten naar boven. Door naarstig puzzelen konden voorwerpen in alle stadia van het bakproces gereconstrueerd worden en werden verscheidene gevonden waarvan geen ander voorbeeld meer bekend is. Over dat avontuur werden de leden op 16 oktober op slot Zuylen uitvoerig bericht door een van de vrijwilligers. Drie dagen later, op 19 oktober, was er gelegenheid onder leiding van ons lid mevrouw Bruna het resultaat van al het werk te gaan zien. Met de mooiste stukken is op kasteel Sypestein in Loosdrecht een tafel gedekt naast een andere tafel met een gaaf Loosdrechts servies. Zulk bezoek kan overigens steeds op eigen gelegenheid gebracht worden tijdens openingsuren van het kasteel.

Oranje trekt altijd, dus was voor 29 november een aantal bezoeken aan paleis Soestdijk georganiseerd. Omdat de ruimte daar in wezen vrij beperkt is, worden bezoekers steeds in groepjes van 15 personen om het kwartier onder leiding van een gids toegelaten. Daar zich ruim 80 leden voor deze excursie melden en er slechts voor drie groepen kon worden gereserveerd moest een deel van de geïnteresseerden gevraagd worden om op een datum in 2008 te komen. Dat is nu geregeld door Bridgina Wasser, de organisator van het evenement.

De laatste lezing van het jaar was eveneens een groot succes met ruim 80 deelnemers en dat op 19 december, meestal een moeilijke tijd zo vlak voor kerst. Het feit dat ook ditmaal een nazaat van een beroemdheid het woord zou voeren zal daar niet vreemd aan zijn. Het ging om de heer De Ruyter de Wildt en zijn onderwerp was Michiel Adriaansz de Ruyter, twaalf generaties eerder admiraal van de oorlogsvloot van de Zeven Verenigde Provinciën. Hij releveerde op zeer onderhoudende wijze het leven van zijn eminente voorvader. Daarvoor werd uitgeweken naar de bovenzaal van slot Zuylen waar meer plaats is.

Door dit programma heen loopt een tweede programma, dat van de leesgroep Klassieke Literatuur onder leiding van classica Heleen Visser. Zij leidde een twintigtal leden door Sophocles' Antigone, vervolgens door Aeschylus' trilogie de Oristeia, dan de 'wolken' van Aristophanes en tenslotte de 'Perzen' van Aeschylus. Daarvoor staat steeds huis Nieuwerhoek in Loenen beschikbaar op zes woensdagmiddagen in januari/februari en ook zes in oktober/november/december. Na afloop wordt nagepraat met thee en taart.

Op 2 november was Uw voorzitter te gast in de NH kerk te Abcoude bij de viering van het 100-jarig gastheerschap van de familie Uiterwaal, uitbaters van café-restaurant De wakende Haan in Abcoude. Het genootschap Niftarlake is 13 maart 1912 in dat etablissement opgericht. Aan dat memorabele feit werd op een kleine tentoonstelling in de kerk ook aandacht besteed dankzij ons lid Wim Timmer.

Reeds een aantal jaren wordt hard gewerkt aan een ambitieus project dat *Venster op de Vecht* is gaan heten. Luc Mur en Steven de Clercq van de Vechtplassencommissie besteden er enorm veel tijd aan in samenwerking met afdeling Information and Computing van de Universiteit van Utrecht. Het doel is *on line* alle mogelijke gegevens over de Vechtstreek te vinden zowel historisch als bestuurlijk als sociaal enzovoort. Op 7 december waren Uw beide redacteurs op de Universiteit om het voorlopige resultaat ten doop te helpen houden. Op www.vensteropdevecht.nl kunt U zien hoe ver men al gekomen is. In de komende jaren wordt het uitzicht vanuit dit venster verder ingevuld.

Uit Uw aller naam heeft ondergetekende een zienswijze ingediend tegen het voornemen van het waterschap AGV en de provincie Noord Holland om zand dat men uit de Loosdrechtse plassen wil zuigen via een dubbele pijpleiding te transporteren naar een aan te leggen depot naast het Amsterdam-Rijn kanaal tussen Nieuwersluis en Loenen. Het enige tientallen hectaren grote depot zou een aanslag op het landschap zijn, vooral daar het een tien à twintigtal jaren als op- en overslagplaats zou moeten fungeren. Ook de roestige buisleidingen

door het polderland en over de wegen zouden een smet op het landschap werpen. Een 150-tal bezwaarden heeft zich met een dergelijke zienswijze verzekerd van een stem om bezwaren tegen de plannen in een later stadium te kunnen indienen. Ook werd stelling genomen tegen de plaatsing van drie windturbines langs de A2 tegen Nieuwer ter Aa aan. De tachtig meter hoge palen met veertig meter lange wieken zouden het groene hart te zeer overheersen. Dit soort windturbines zijn het best te plaatsen waar zij de grens tussen water en land markeren, dus aan de kust van het IJsselmeer.

Het genootschap is veel dank verschuldigd aan de organisatoren van de lezingen en excursies waarvoor Bridgina Wasser en Marlies Vehmeijer het meeste werk verzet hebben. Hulde.

De voorzitter.

Concept Staat van baten en lasten

Baten	2006	2007
Contributies	€ 7.064	€ 7.488
Excursies en lezingen	7.618	9.096
Rente op rekeningen	493	483
Verkoop oude jaarboekjes en diversen	236	48
Totaal	€ 15.412	€ 17.115
Lasten		
Excursies, lezingen en jaarvergadering	€ 7.100	€ 9.014
Secretariaat & ledenadministratie	1.086	1.512
Jaarboek	4.578	4.653
Donaties	63	62
Bibliotheek	1.025	554
Jaarsaldo	1.560	1.320
Totaal	€ 15.140	€ 17.115
Tegoeden		
Postbank	€ 1.004	€ 2.466
ABN Amro	1.388	763
Fortisbank	16.998	17.481
Totaal	€ 19.390	€ 20.710
Overig bezit		
Bibliotheek	€ 50.000	€ 50.000
Inventaris	€ 360	€ 282
Aantal betalende jaarleden	565	593

Vreeland, Januari 2008

Penningmeester
drs E.F.L. Stubbé

Mededelingen

Stichting Plaatsen aan de Vecht

Deze stichting is een dochter van het Genootschap. Zij financiert uitgaven van boeken en bijvoorbeeld genootschapsdassen. Een positief saldo van die activiteit komt statutair ten goede aan het Genootschap.

- Genootschapsdassen kosten € 18.50 toegestuurd.
- Van het boek Plaatsen aan de Vecht en Angstel, 4de editie van 1997, zijn nog enkele exemplaren voorradig, die € 40,- kosten, toezending kost € 6,50.
- Het boek over Vechtschilder en -tekenaar P.J.Lutgers kost € 45,- toezending € 6,50.
- Het monumentenboek van Loenen kost € 23,- afgehaald Rijkstraatweg 78 te Loenen.
- Het boek over Vredenhoff kost € 29,- afgehaald als voren.
- Het boek over de beeldhouwers, stucwerkers Van Logteren kost € 65,- er zijn nog enkele exemplaren van voorradig. Toezending kost € 6,50.

Toezending van al deze artikelen geschiedt na ontvangst van de betreffende bedragen op rek.nr. 65.74.11.698 t.n.v. St. Plaatsen aan de Vecht te Loenen.

Binnenkort verschijnt het Monumenten Inventarisatieboek (MIP) van Breukelen. Daarvan heeft de stichting een aantal exemplaren in groen linnen met gouden opdruk laten inbinden, die via de Historische Kring Breukelen en de stichting te bestellen zijn. De prijs zonder verzendkosten is € 40,-.

Nieuwe straatnamen in Loenen

In de nieuwe wijk Cronenburgh die aan de zuidkant van het dorp Loenen aan het ontstaan is, hebben de straten de namen gekregen van schilders en tekenaars, die in de Vecht- en Angstestreek hun sporen verdiend hebben. De redactie van het jaarboekje van Niftarlake heeft een van de leden van de straatnamencommissie, Anthony Lisman, bereid gevonden korte levensbeschrijvingen van die kunstenaars met een voorbeeld van hun werk en, voor zover voorhanden, hun portret voor deze editie samen te stellen. Ieder van de nieuwe bewoners van de wijk ontvangt dit jaarboekje ten einde hen bekend te maken met de naamgevers van hun straat.

Nadat het college van B&W van de gemeente Loenen tijdens haar vergadering van 20 mei 2003 de samenstelling van een nieuwe straatnamencommissie had vastgesteld kwamen op 19 augustus de leden daarvan bijeen. De commissie bestond uit de heer C. Hulsman en mevrouw J. Jonker-Duynstee, beiden uit Vreeland, de heren W. Mooij en E. Munnig Schmidt uit Loenen en de heer A.J.A.M. Lisman uit Nieuwersluis. B&W had de commissie tot taak gesteld hen een voorstel te doen voor de namen van twaalf straten en twee paden in de nieuwbouwwijk Croonenburgh aan de zuidkant van het dorp Loenen.

Na een tweede bijeenkomst werd op 10 september 2003 aan B&W het voorstel gedaan om de straten te vernoemen naar kunstenaars, die in de afgelopen eeuwen de schoonheid van de Vechtstreek in potlood, inkt of verf hebben vastgelegd. De reden daarvoor is dat juist door hun werk het voor ons mogelijk is ons een voorstelling te maken van de wijze waarop de natuur, de bebouwing en het transport langs de Vecht zich ontwikkeld hebben.

Van sommige van deze kunstenaars, waarvan enkelen tot de beste van hun tijd behoorden, bestaan meerdere werken die binnen de gemeentegrenzen van Loenen vervaardigd zijn.

Opmerkelijk is dat hun namen slechts in beperkte kring bekend zijn terwijl hun werk wel grote bekendheid geniet. Een aardige bijkomstigheid is dat drie van de kunstenaars in Loenen gewoond hebben.

Voor de twee korte paden waren de namen Penseelpad en Burijnpad voorgesteld naar de gereedschappen die bij uitstek door schilders en graveurs ge-

bruikt worden. (Een burijn is een driezijdig metalen bijtelvormig staafje in een houten handvat waarmee de graveur groefjes kerft in de metalen drukplaat ten einde de tekening tot stand te brengen).

Geen van de voorgestelde kunstenaarsnamen was in de Vechtstreek eerder als straatnaam gebruikt. Om de namen van de straten gemakkelijk uitspreekbaar te maken nam de commissie passende achtervoegsels als weg, straat, hof, pad en laan die zich tevens zoveel mogelijk voegen bij het karakter van de straat.

Nadat de voorstellen door het gemeentebestuur waren overgenomen dragen de straten waaraan nu woningen worden gebouwd de volgende namen:

Stoopendaalweg, Lutgerslaan, Zegelaarweg, Bastertlaan, Roghmanlaan, Storckstraat, Jan de Beyerhof en Rademakerpad.

Wanneer het laatste deel van de nieuwe wijk in ontwikkeling wordt genomen volgen nog de Vinckeboonsweg, Bulthuisweg, Ligtelijnweg en Schutweg. De levensbeschrijvingen van de kunstenaars waarnaar die straten vernoemd worden volgen later.

Roelant Roghman (1627-'92)

De tekenaar/schilder Roelant Roghman is tot ver over de landsgrenzen beroemd geworden vanwege de door hem uitgebeelde grote kastelen in westelijk Nederland in het midden van de 17de eeuw. Op 14 maart 1627 werd hij in de Nieuwe Kerk te Amsterdam gedoopt. Zijn vader, Hendrick Lambertsz Roghman, werd bij zijn huwelijk met Maria Saverij 'plaatsnijder' (graveur) genoemd. Zij was een dochter van de schilder en tekenaar Jacques Saverij. Roelant, die niet zou trouwen, was het tweede kind in het gezin dat verder vier dochters zou tellen. Geertruyd Roghman, die een begaafd graveur werd, was zijn oudere zuster. In 1686, op bijna 60-jarige leeftijd, werd Roelant Roghman in het Oude Mannenhuis te Amsterdam opgenomen, waar hij ongeveer vijf jaar later overleed. Op 3 januari 1692 werd hij op het Amsterdamse Sint Anthonius kerkhof begraven.

Van Roghmans persoonlijke omstandigheden is bijzonder weinig bekend. Zo is niet bekend bij wie hij in de leer is geweest. Roghman zou aan een oog blind zijn geweest, maar of hij dat van jongsaf is geweest, of dat hem op latere leeftijd een ongeluk is overkomen, is niet bekend. Een portret, geschilderd door Gerbrand van den Eeckhout (1621-'74), maar dat zoek geraakt is, diende als voorbeeld voor de door Jan Stolker (1724-'85) vervaardigde tekening die hier is afgebeeld. (Afb.1) Deze tekening toont Roghman onmiskenbaar met één niet-ziend oog. Dat Roelant het topografisch tekenen al jong uitstekend beheerste blijkt uit zijn twee vroegst gedateerde tekeningen, van de Boomhuisjes in het IJ voor Amsterdam uit 1645 (in het Gemeentearchief Amsterdam). Hij

Afb. 1. Roelant Roghman, tekening door Jan Stolker (1724-'85) naar schilderij door Gerbrand van den Eeckhout (Coll. Prentkab. Univ. Leiden).

was ongeveer twintig jaar oud toen hij zich op weg begaf om kastelen in Holland en Utrecht uit te tekenen. Dat hij op zo'n jeugdige leeftijd zulke hoogwaardige tekeningen met grote documentaire waarde vervaardigde dwingt ieders bewondering af. De ruim 220 tekeningen, die circa 150 kastelen tot op de meest afgelegen plaatsten, vaak vanuit verschillende hoeken, weergeven, getuigen van een ongekennde virtuositeit in architecturale en landschappelijke weergave. Deze grote kasteeltekeningen zijn dus een jeugdwerk. Zij vormen niet alleen in het oeuvre van Roghman een hoogtepunt, maar kunnen tevens als onovertroffen worden beschouwd. Het lijkt niet onmogelijk dat de tekeningen waren bestemd voor de uitgave van een reeks gravures. Voor zover bekend werd slechts van de tekening van slot **Zuylen** aan de Vecht door Roghmans zuster Geertruyd (1625-'51/57) een gravure vervaardigd. Uit onderzoek is gebleken dat vrijwel alle tekeningen ter plaatse zijn geschetst; thuis in zijn atelier heeft hij ze op een later tijdstip met grijs en zwarte kleurvariaties opgewerkt en

Afb.2. Cronenburgh bij Loenen. 'Afbeelding van het Oude Slot Croonenburgh. Teekening van R. Roghman A° 1646'. Verloren gegaan 1864.

gewassen. Hoogstzelden komen fletse bruine tinten voor. Buiten Roghmans eigen tekeningen zijn er uit zijn tijd vrijwel geen reeksen van getekende of geschilderde kasteelafbeeldingen bekend. Ook de gegraveerde series beperken zich veelal tot vier à zes kasteelprenten. Voor de tweede helft der 17de eeuw is het aantal kasteelafbeeldingen eveneens schaars en soms twijfelachtig van kwaliteit. Een voorbeeld hiervan is C. Specht (?-1710) met "de Riddermatige Huysen en Gesichten in de Provincie van Utrecht" (1698). Deze uitgave telt 30 gravures van kastelen waarvan er vijf in de Vechtstreek staan. Pas later in de 18de eeuw neemt de belangstelling voor zulke series topografische afbeeldingen toe. Opvallend is dat in Roghmans weergave hoogstzelden sprake is van parkaanleg. De kastelen rijzen over het algemeen zonder meer op uit het polderlandschap, nog echt als stoere verdedigbare huizen. Tuinen rondom werden pas in de volgende generaties aangelegd. Uit vergelijkend onderzoek blijkt dat Roghmans kasteeltekeningen tussen 1646 en 1649 of iets later door hem wer-

den vervaardigd. Of er een opdracht voor deze tekeningen gegeven was is niet met zekerheid te zeggen. Zoals genoemd is alleen een gravure van **Zuylen** naar Roelant Roghman in tekening bekend, een van de 53 die hij maakte van Utrechtse kastelen. Hiervan trof hij er elf aan in de Vechtstreek, waaronder **Cronenburgh** (Afb. 2) en **Loenersloot** in de huidige gemeente Loenen.

In het in 1711 verschenen boek van Ludolf Smids "*Schatkamer der Nederlandsse oudheden*" wordt vermeld dat Christiaan van Hoek (1643-1710), de eigenaar van de nu verdwenen buitenplaats **Ouderhoek** aan de Vecht bij Nieuwersluis, de serie Roghmantekeningen in eigendom heeft. Dit boek was bedoeld als verjaarsgeschenk voor Christiaan van Hoek op 13 juni 1711. Over de er in opgenomen gravures staat op de titelpagina te lezen: 'Versierd met 60 verbeeldingen van soo geheele als vervallenen HeerenHuysen, Sloten en Kasteelen, merendeels geteekend door Roeland Roghman'. Smids had dus volop gebruik gemaakt van Christiaan van Hoeks collectie.

Uit zijn overige werk komt naar voren dat Roghman heel wat in de Nederlanden moet hebben rondgereisd en rond 1654 zeker een keer de Alpen heeft bezocht. Of hij een bezoek aan Italië bracht is niet zeker. Door het aangeven van de plaatsnaam en het jaartal 1657 naast zijn naam op een tekening is het zeker dat hij in Augsburg is geweest, dat aan de route naar Venetië ligt. Het is dan toch wel erg waarschijnlijk dat de kunstenaar ook die stad bezocht heeft. Zo rond 1660 moet hij zijn, op buitenlandse reisindrukken gebaseerde, schilderijen hebben vervaardigd, die veelal berglandschappen vertonen. Helaas is geen gedateerd olieverfschilderij van Roghman bewaard gebleven. Vermoedelijk zijn er contacten tussen hem en een aantal kunstenaars uit de eigen tijd geweest, wat uit stilistische overeenkomsten in zijn werk is op te maken en het vermoeden bestaat dat hij met Rembrandt bevriend was.

Na Christiaan van Hoek hebben enkele anderen de kastelenreeks in bezit gehad, totdat de serie in 1800 uiteenviel via een veiling. Sindsdien zijn de tekeningen tot ver buiten Nederland verspreid geraakt.

Bronnen

Wijck, H.W.M. van der en J.W. Niemeijer, 1989, *De kastelentekeningen van Roelant Roghman*.

Waller, F.G., 1938, *Biografisch woordenboek van Noord Nederlandsche graveurs*, p. 273.

Kramm, Chr., 1860, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders en beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters*, p. 138.

Jacobus Storck (1641-ca.'93)

De uit Wesel in Duitsland afkomstige fijnschilder Jan Jansen Sturck (of Sturckenburg/-borg) (1628-'64/'68) had drie zonen Johannes (1629/'30-'73), Jacobus (1641-ca.'93) en Abraham (1644-na 1708), die alle drie ook schilder werden. Van Jacobus en Abraham is het meeste werk bewaard gebleven. Zij legden zich vooral toe op het schilderen van watergezichten met schepen.

Abraham is het meest bekend maar zijn broer Jacob is voor ons meer van belang. Hij vervaardigde namelijk een serie van verschillende gezichten langs de destijds belangrijke vaarroute tussen Amsterdam en Utrecht, waarvan de Vecht een groot deel uitmaakte.

De levendige bedrijvigheid, vooral in Amsterdam, bracht veel verkeer met het achterland mee. Dat had al vanaf de jaren dertig van de 17de eeuw geleid tot het ver strekkende en goed georganiseerde netwerk van jaagpaden langs kanalen en rivieren door heel Nederland.

Het eerste kanaal voor de trekvaart werd gegraven tussen Haarlem en Amsterdam in 1631-'33. Het kostte het toen enorme bedrag van fl. 265.931. (Een werkmans verdiende toen fl. 200 per jaar). Het rendeerde onmiddellijk want in het eerste jaar werden reeds 250.000 personen à 5 stuivers elk vervoerd. Daar kwamen de vrachtpenningen voor allerlei goederen en post nog bij. In 1661 namen zelfs 320.000 personen (op een bevolking van twee miljoen!) de geriefelijke trekschuit. Dit grote succes betekende het begin van een ware trekvaarthausse. In 1640 kwam de trekvaart tussen Amsterdam en Muiden - Weesp, dus naar het noordelijke deel van de Vecht, gereed. Even later was dat het geval met de trekroute langs de Amstel, Angstel en de Vecht op Utrecht. Een goed gehandhaafde dienstregeling, die o.a. in de Enkhuizer almanak werd gepubliceerd, zorgde voor een voorspelbare reistijd waarvan voordien geen sprake was en een unicum in de wereld van die dagen.

Aan het eind van de 17de eeuw hadden de Zeven Verenigde Provinciën een bijzonder stelsel van 658 km trekvaart dat voor fl. 4.5 miljoen was aangelegd. Dit netwerk was in aanvang door niemand bewust gepland. De aanleg en exploitatie van elke trekvaart werd meestal door de ermee verbonden steden gefinancierd alleen in Utrecht waren het de Staten van Utrecht die dat samen met de stad Amsterdam deden. Dat financiële buitenkansje gunden zij niet aan Utrecht-stad. Vanuit Amsterdam waren er in de 18de eeuw niet minder dan 103 afvaarten per dag in alle richtingen. De schuiten hadden een driekoppige bemanning: een schipper, een knecht en een jager, meestal een jongen, met paard, op het jaagpad langs de oever.

Het was de taak van de jager om er voor te zorgen dat het paard een gelijkmatig licht drafttempo aanhield. De verbinding tussen paard en mast op de schuit was een lange lijn, die door de knecht over allerlei hindernissen geleid moest

Afb. 3. Gezicht op Nieuwersluis. Schilderij door Jacob Storck.

worden. De gemiddelde snelheid was 7 km per uur. Op regelmatige afstanden waren stallen gehuurd, over het algemeen bij herbergen, om van paard te kunnen wisselen. Het traject tussen Amsterdam en Utrecht en verder naar en langs de Rijn naar Keulen werd een hoofdverbinding. Eenmaal ontdekt door kunstenaars zoals Jacob Storck werden de belangrijkste en schilderachtigste plaatsen daarlangs op papier, doek en paneel vastgelegd.

De aandachtige bezoeker van kunst- en antiekbeurzen en kijkdagen van veilingen ziet het laatste tiental jaren af en toe zulk 'Vechtwerk' van Jacob Storck opduiken. Deze schilderijen die meestal ca. 60x80 cm meten geven gezichten van over het water weer met verschillende schepen waaronder steeds een of meer trekschuiten. Een dergelijk schilderij is er van het begin van de trekroute bij de herberg de Berebijt niet ver van de Hoge sluis over de Amstel in Amsterdam waar nu het Amstelhotel naast staat. Een volgend schilderij geeft zicht vanuit het zuiden op Nieuwersluis. (Afb. 3) Ook bij Breukelen zette Storck zich op de oever van de Vecht om vanuit het noorden kasteel Nijenrode af te beelden compleet met trekschuit en jaagpaard op het jaagpad. Hij maakte minstens vier versies van dat Vechtgezicht. Verder naar het zuiden maakte hij in Maarssen zowel uit het noorden als het zuiden gezichten op de brug, de omringende huizen, de trekschuiten en andere schepen. Storck had voor dit genre kennelijk

veel afnemers. Van een van zijn Maarssense gezichten hangt een schilderij in het Rijksmuseum Twenthe dat tot voor kort voor een gezicht op de Overtoom in Amsterdam werd gehouden. Dat is nu recht gezet.

Bronnen

Bernt, W., 1980, *Die Niederländische Maler und Zeichner des 17. Jahrhunderts*, blz. 26.

Munnig Schmidt, E., 2005, Jacob Storck (1641-ca.'93), kunstschilder en de Vecht, *Jaarboekje Oudheidkundig Genootschap Nijfartlake*, blz. 23 e.v.

Wright, C., 1980, *Paintings in Dutch Museums*, blz.440.

Daniël Stoopendaal (1672-1726)

De graveur/tekenaar Daniël Stoopendaal was het vierde kind en de eerste zoon van de plaatsnijder (graveur) Bastiaan Stoopendaal (1637-'93) en Maria van Breen. Zij kregen tien kinderen waarvan zes reeds voor het derde levensjaar overleden. Daniël werd op 15 mei 1672 in de Westerkerk te Amsterdam gedoopt en vernoemd naar zijn grootvader Daniël van Breen, die ook plaatsnijder was. Ook broer Harmanus (1683-ca.1717) oefende dat beroep uit. Op 30 maart 1700 trouwde Daniël in zijn geboortestad met Machtelina Kock (1679-1756). Geen van hun zeven kinderen koos het beroep van de vader.

Daniël woonde met zijn gezin aan de Looiersgracht 25 in Amsterdam en stierf in 1726. Hij werd op 19 september in de Westerkerk begraven.

Stoopendaal is bij kenners van 18de eeuwse tuinen vooral bekend om zijn grote vogelvluchtgravures van verscheidene belangrijke Nederlandse buitenplaatsen. In het Sticht zijn dat die van kasteel **Heemstede** bij Houten (afmetingen: ca. 100x72 cm), **Het Slot van Zeist** (ca 62x86 cm) en **Zuylestein** bij Leersum (ca.64x86 cm). Alle drie dateren van omstreeks 1700. Voor de volledigheid zij vermeld dat de grote gravures van **Huis ter Meer** in Maarssen en die van **Gunterstein** in Breukelen van de hand van respectievelijk Hendrik de Leth en Willem Swidde zijn.

Daniël Stoopendaals naam is echter onverbrekelijk met de Vechtstreek verbonden door zijn gravures, 102 stuks, in het beroemde plaatwerk *De Zegepraalende Vecht*. Dat verscheen in 1719 te Amsterdam bij de weduwe van Nicolaus Visscher. De platen meten elk 14,6x19,6 cm en zijn van een buitengewone verfijning. (Afb. 4) De bijbehorende rijmtekst is van Claas Bruin (1671-1732). De opdracht aan de inschrijvers op het werk is van de hand van Andries de Leth en het gedicht De Vechtzing van Jan de Regt.

Van verschillende buitenplaatsgebieden, die in de loop van de 17de eeuw voornamelijk dankzij Amsterdams kapitaal in het westen van het land ontstonden, verschenen gedurende de eerste helft van de 18de eeuw een aantal plaatwerken

Afb. 4. Gezicht op Nieuwersluis naar het zuiden ziende. Rechts de voormalige buitenplaats Ouderhoek. Gravure nr.48 uit *De Zegepraalende Vecht* door Daniël Stoopendaal.

met welluidende namen. De daarin opgenomen afbeeldingen getuigen van de vele vaak uiterst kostbaar aangelegde buitens of zomerhuizen met hun weelderige tuinen en parken. Die waren meestal voorzien van waterpartijen, loofgangen, kunstig geschoren hagen, grotten, priëlen, siervazen, beelden en smeedijzeren sierhekken. De bekendste werken, ieder met tussen de 60 en 100 gravures en begeleidende dichtstukken, zijn *Het Zegepraalend Kennemerlant* (1733), *Hollands Arcadia Of de vermaarde Rivier Den Amstel* (1730) en *Het Verheerlijkt Watergraefs- of Diemermeer* (1725). Stoopendaals werk met de Vecht als onderwerp was voor alle navolgers het grote voorbeeld. Het was zo populair dat er tot in 1807 van de oorspronkelijke koperplaten verschillende herdrukken zijn uitgekomen. De meest bekende herdruk, die uit 1791, droeg als titel *De Vechtstroom*, waarvan in 1967 weer een herdruk verscheen met behulp van de toen moderne lichtdruktechniek. In 1998 volgde een kwalitatief veel betere herdruk

in offsettechniek van de oorspronkelijke uitgave uit 1719. De belangstelling bleek onverminderd groot. Binnen een week was de hele oplage van 400 exemplaren uitverkocht. Het zal niet de laatste herdruk geweest zijn.

De rijmtekst van Claas Bruin met als titel 'Speelreis langs de Vechtstroom' werd in de 18de eeuw zeer op prijs gesteld. Zijn 'gezangen in dichtmaat' bezorgden hem de bijnaam 'Het Licht der zedepoëzij'. Verdeeld over 35 bladzijden steekt Bruin al dichtend de loftrumpet over de Vechtstreek, de rivier, de steden en dorpen, de grote huizen met hun parken en hun eigenaren.

Stoopendaals 102 kopergravures worden gerekend tot de beste die in de 18de eeuw op dit gebied werden vervaardigd.

De eerste twee betreffen de stad Utrecht waar de oorsprong van de rivier de Vecht, een zijtak van de Rijn, gelegen is. In de serie zijn tien gezichten van steden en dorpen opgenomen met vaak de nabijgelegen grote huizen, voorts 88 platen van 39 verschillende buitenplaatsen en kastelen. De bijbehorende formele tuinen krijgen vanuit meerdere gezichtspunten gezien veel aandacht. Een rechthuis en een sluis kregen een eigen plaat.

De kwaliteit van Stoopendaals werk dat o.m. uitblinkt door evenwichtige compositie, dieptewerking en fraaie stoffering, blijkt door de jaren heen ook uit de navolgingen en copiën, die ook in Frankrijk, Engeland en Duitsland naar deze gravures zijn gemaakt.

Ook is al vroeg glas en serviesgoed met de gravures als voorbeeld gedecoreerd en zijn er in Rotterdam later in de 18de eeuw grote tegeltableaux naar gemaakt. De bekende schoolplaten, waarmee de jeugd eens op de hoogte van de glorie van de rivier de Vecht werd gebracht, zijn op Stoopendaals voorbeelden te herleiden.

Bronnen

Kretschmar e.a., F.G.L.O. van, 1980, Twee babbelstukken ontraadseld, *Jaarboek Centr. bur. voor genealogie* dl.34, blz.168 e.v.

Lisman, A.J.A.M., 1986, Het 18de eeuwse plaatwerk De Zegepraalende Vecht, *Jaarboekje Oudheidkundig Genootschap Nijstarake*, blz. 71 e.v.

Lisman, A.J.A.M., 1998, Bij de nieuwe facsimile uitgave van *De Zegepraalende Vecht*.

Waller, F.G., 1938, *Biografisch woordenboek van Noord-Nederlandsche graveurs*, blz. 315

Abraham Rademaker (1676/77-1735)

De tekenaar, schilder, prenthandelaar en graveur Abraham Rademaker heeft een groot oeuvre van tekeningen en prenten nagelaten. Rademaker werd tussen 11 september 1676 en 10 september 1677 geboren in Lisse als zoon van de glazenmaker Frederik Rademaker. Later woonde hij in Amsterdam, en ging daar op 10 september 1706 op 29-jarige leeftijd in ondertrouw met de vijf jaar

Afb. 5. Portret van Abraham Rademaker.

oudere Maria Roosekrans (1671/72-1750), de dochter van een goudsmid. Het is bekend dat Abraham al vanaf zijn vroegste jeugd een enthousiast tekenaar was, “altijt bezig met tekenen met zulk een taei gedult en ongemeene naerstigheid, dat hij heele maanden achtereen in huis zat zonder uitgaan”. Zo heeft hij zich het vak geleerd zonder hulp van anderen (Afb.5).

In Amsterdam zal het grootste deel van Rademakers kunstzinnige werk zijn ontstaan, zoals behangsels en schilderijen, maar vooral tekeningen en prenten. Gezien de grootte van zijn oeuvre zal hij zeker een aantal leerlingen en medewerkers hebben gehad, maar van slechts twee van hen, Sybrand Feitama (1694-1758) en Louis Fabritius Dubourg (1693-1755), zijn de namen bekend gebleven. Rademaker hield zich in Amsterdam ook bezig met de handel in prenten en tekeningen, niet alleen van zichzelf maar ook van anderen, waaronder Rembrandt en de befaamde kastelentekenaar Roelant Roghman. Nadat hij in 1730 met zijn echtgenote – er werd uit hun huwelijk slechts één kind geboren dat

vroeg overleed – naar Haarlem was verhuisd, waar zij een huis aan de Soetestraat betrokken, liet hij zich daar inschrijven bij het Sint Lucasgilde als ‘konstschilder’. In de vroege ochtend van 24 juni 1734 zat hij volgens overlevering in het veld te tekenen, toen hij door enkele boeren werd opgemerkt. Aangezien zij in de waan verkeerden dat hij daar iets uitvoerde dat te maken had met het toen verspreide gerucht dat alle ‘Geuzen’ (protestanten) door de katholieken zouden worden vermoord, vielen zij hem met knuppels en dorsvlegels aan. Rademaker wist te ontkomen, maar herstelde niet meer van de opgelopen verwondingen en overleed op 5 januari 1735. Twintig dagen later volgde de begrafenis in de Weeskerk. Zijn nalatenschap, bestaande uit schilderijen, tekeningen en prenten werd nog in hetzelfde jaar in Amsterdam geveild en bracht meer dan 8000 gulden op, een aanzienlijk vermogen in die dagen. Onder het geveilde bevond zich niet alleen eigen werk, maar ook dat van anderen waar van ons in het oog springen: ‘drie kleine Vechtgezichtjes van Jacob Esselens’ (1626-’87), en een ‘Morgen- en avondstond aan de Vecht’ door Aert van der Neer (ca. 1603-’77). Het thans bekende werk van Rademaker bestaat uitsluitend uit tekeningen en prenten. Van zijn schilderijen, waarover in het midden van de 18de eeuw wordt geschreven, zoals behangsschilderijen in het Amsterdamse huis Herengracht 615-617 dat destijds bewoond werd door zijn vriend mr. Jacob Cornelis Backer (1675-1748), ontbreekt ook hier thans ieder spoor. Zijn overgeleverde tekeningen en prenten zijn echter zo talrijk dat het bijna niet voor te stellen is dat één man dit in een periode van zo’n 35 jaar heeft weten te realiseren. Daarnaast is het ook zeer divers in thematiek en uitvoering. Overheersend zijn landschappen, dorpsgezichten en afbeeldingen van afzonderlijke gebouwen. Er zijn onder andere honderden kasteeltekeningen van Rademaker bewaard gebleven, waaronder een twintigtal van kastelen in de Vechtstreek, die hij vervaardigde naar afbeeldingen van anderen. Deze meten ieder circa 150x240 mm. Verschillende van die oorspronkelijke afbeeldingen zijn inmiddels zoek geraakt. Daarnaast zijn ongeveer 550 prenten van hem bekend. De vroegste daarvan behoren tot een serie van ongeveer 300 gravures die zijn opgenomen in de twee delen *Kabinet der Nederlandsche outheden en gezichten* dat in 1725 door Willem Barents in Amsterdam werd uitgegeven. Reeds twee jaar later verscheen bij dezelfde uitgever onder de titel *Kabinet van Nederlandsche en Kleefse outheden* het eerste deel van een zesdelige tweede editie, met 50 prentjes per deel. Deze prentjes meten ieder circa 80x115 mm, zijn links onder gesigneerd ‘A. Rademaker fecit’, midden onder staat een titel en bij het merendeel is rechts onder nog het jaartal van de weergegeven situatie toegevoegd. De voorstellingen zijn zeer divers en laten onder andere stads- en dorpsgezichten en kastelen zien. Het succes van het *Kabinet* was zo groot dat er meerdere herdrukken van verschenen en verschillende kunstenaars in de 18de en 19de eeuw het niet beneden hun waardigheid

Afb. 6. ValkenHeyning aan de Angstel bij Loenersloot. Gravure nr. 93 door Abraham Rademaker uit *Hollands Arcadia Of de vermaarde Rivier Den Amstel*.

achten om er prentjes uit te kopiëren.

Betreffende de Vechstreek zijn er in het Kabinet 18 ‘gezichten’ te onderscheiden, waaronder zes uit de huidige gemeente Loenen. In 1719 verscheen het plaatwerk *De Zegepraalende Vecht* met 102 gravures van de hand van Daniël Stoopendaal, die vooral buitenplaatsen en tuinen lieten zien. Deze uitgave was zo succesvol dat er al spoedig een herdruk volgde. Het gevolg daarvan was dat ook Rademaker voor soortgelijke uitgaven gravures ging vervaardigen. Zo kwam in 1730 bij de Amsterdamse uitgever Leonardus Schenk het plaatwerk *Hollands Arcadia* uit met 83 prenten van Rademaker en 17 van Matthys Pool (1677-ca. 1732). De wijze waarop de daarin afgebeelde eigentijdse hofsteden en buitenplaatsen zijn weergegeven – de voorzijde gezien vanaf de weg of het

water, waarbij veel zicht op het huis wordt ontnomen door toegangspoorten, hoge hagen en bomen –, doet vermoeden dat Rademaker, anders dan Stoopendaal, geen contact met de eigenaren heeft gehad. Dit plaatwerk, dat ons van Amsterdam via Ouderkerk aan de Amstel, en Abcoude tot Loenersloot voert, geeft een mooi beeld van hoe onder andere ‘deszelfs Lustplaatsen, Herenhuiszen en Dorpen’ er in dit deel van de Vechtstreek hier zo’n 280 jaar geleden uitzagen (Afb. 6).

Bronnen

Beelaerts van Blokland, W. e.a., 2006, *Kasteeltekeningen van Abraham Rademaker*.

Kaldenbach, C.J., 1987, Abraham Rademaker, *Leids Kunsthistorisch Jaarboek* dl. IV, p. 165 e.v.

Jan de Beijer (1703-’80)

Van het werk van de tekenaar/schilder Jan de Beijer is bekend dat het topografisch zeer nauwkeurig is. Door deze werkwijze heeft het grote documentaire waarde en bij restauraties van monumenten, waarvan hij er talloze heeft afgebeeld, wordt graag van zijn werk gebruik gemaakt. Slechts zelden werkte De Beijer, die naast enkele schilderijen en etsen, hoofdzakelijk tekeningen vervaardigde, naar een ouder voorbeeld.

Jan de Beijer werd op 24 september 1703 in Aarau (Zwitserland) geboren waar zijn vader, Johan Jacob, wervingsofficier voor het Hollandse leger zou zijn geweest. Jan was het derde kind en zoon in het gezin. De twee oudste zonen zouden later belangrijke functies in het openbare leven vervullen, zoals leden van het geslacht De Beijer dat in de 17de en 18de eeuw in meerdere plaatsen in het oosten van ons land, met name Nijmegen, deden. Over de jeugd van De Beijer is vrijwel niets bekend. In 1731, toen hij te Emmerik woonde, had hij inmiddels contacten in de kunstenaarswereld. In juni van dat jaar maakte Cornelis Pronk (1691-1759), de bekende Amsterdamse topografische tekenaar, met een gezelschap van vijf personen een reisje naar het Kleefse land. Van deze reis is een reisjournaal bekend gebleven met een groot aantal tekeningen door Pronk. In dit journaal wordt Jan de Beijer als een van de vijf genoemd met de toevoeging dat hij een ‘bekend tekenaar’ was. Dat hij in 1731 wordt beschreven als een bekend tekenaar is opmerkelijk omdat de eerste tekeningen die van hem bekend zijn uit 1732 dateren. In het midden van de 18de eeuw schrijft een tijdgenoot over De Beijers opleiding: ‘In zijn jeugd hielt hij zich veel te Amsterdam op, en by die gelegenheit had hij aanleiding om by Pronk de tekenkunst te leeren; door wiens gelukkig onderwijs hij een fraai Meester geworden is, hebbend een groote menigte gezichten van steden, kastelen en oude gebouwen in ’t Lant van Kleef, Namen, Maestricht, Gelderland en de Provincie Utrecht getekent’.

Vrijwel al zijn tekeningen en prenten zijn door hem voorzien van plaatsaanduiding en datum van vervaardiging. Aan de hand daarvan is 40 jaar geleden een 'reiswijzer' opgesteld waaruit op te maken valt dat hij tussen 1732 en '69 vaak op reis was.

Tussen 1751 en '69, met een onderbreking van 1761 tot en met '65, was De Beijer werkzaam in Amsterdam. Daar heeft hij toen les in het schilderen met olieverf gehad van Johan Maurits Quinckhardt (1688-1772). Naar een schilderij van Quinckhardt met onder meer een portret van Jan de Beijer, werd de gravure vervaardigd die bij dit artikel is afgebeeld (Afb. 7).

De Beijer, die ongehuwd was, moet volgens de eerder aangehaalde tijdgenoot een ingetogen levend zuinig man zijn geweest. Dat laatste mag wellicht blijken uit het feit, dat hij zuinig met materiaal omging: er bestaan verscheidene tekeningen op twee of meer stukken papier die aaneen geplakt zijn. Vele van deze stukken vertonen aan de achterzijde een al dan niet afgewerkte schets. Dit kan er op wijzen dat deze bladen uit schetsboeken afkomstig zijn.

Na een zeer werkzaam leven, waarin hij onder andere circa 2000 tekeningen vervaardigde, is De Beijer op 15 februari 1780 te Emmerik overleden. Het is mogelijk dat hij daar toen inwoonde was bij zijn oudere broer Johan Andries, die een huis op zeer aanzienlijke stand in die stad had. Jan de Beijer werkte vaak in opdracht van uitgevers en het meest voor Isaac Tirion (1705-'65) te Amsterdam. Zoals onder andere voor diens beroemde plaatwerk '*Het verheerlykt Nederland of Kabinet van Hedendaagsche Gezigten*' met uitsluitend prenten van steden, dorpen, huizen en kastelen. Voor dit grootste en fraaiste topografische prentwerk dat in de 18de eeuw verscheen leverde De Beijer naast Cornelis Pronk, Abraham de Haen (1707-'48) en Hendrik Spilman (1721-'84) de voortekeningen. Opmerkelijk is dat zowel De Beijer als De Haen leerlingen waren van Pronk en dat Hendrik Spilman vrijwel alle tekeningen ook in prent bracht. Spilman wist hierin een grote eenheid van stijl te bereiken, waarbij de individuele stijlverschillen tot een minimum gereduceerd werden. In het negendelige werk, dat in de periode 1745-'74 verscheen, zijn in totaal 754 prenten opgenomen waarvan er maar liefst 399 vervaardigd werden naar originelen van De Beijer. De laatste drie delen, die in 1773 en '74 het licht zagen, bevatten gezichten uit de stad en de provincie Utrecht, die op twee na alle door Jan de Beijer waren getekend (Afb.8). De Vechtstreek is hierin vertegenwoordigd met 25 prenten en van verschillende voortekeningen is de huidige verblijfplaats bekend. Ook voor particuliere opdrachtgevers werkte hij. Zo ontving De Beijer een grote opdracht van David van Mollem, de eigenaar van een zijderederij met een buitenplaats aan de Vecht, even ten noorden van Utrecht, het toentertijd tot ver over de landsgrenzen bekende **Zijdebalen**. In 1749, een jaar voor Van Mollems overlijden, schetste De Beijer van huis en tuinen een serie van 23

Afb. 7. Gravure door Pieter Tanjé (1706-'61). Het daarop voorkomende portret van Jan de Beijer (onder) is vervaardigd naar een schilderij door Johan Maurits Quinckhardt (1688-1772).

gezichten en verwerkte deze later tot een gekleurde en zorgvuldig uitgewerkte reeks. Door deze tekeningen, die nu deel uitmaken van de collectie van het Centraal Museum te Utrecht, kan men zich een goede voorstelling maken van de kostbare buitenplaats, waarvan aan de Vecht nu niets meer terug te vinden is. Aan de eerste serie werkte De Beijer ter plaatse 14 dagen. Op geraffineerde wijze gaf hij aan alle ongewone architectuurelementen, beelden, beplanting en hagen het eigen typerende karakter. De eerste serie werd door een afstamme-

Afb. 8. Slot Loenersloot. Gravure door Hendrik Spilman vervaardigd naar de tekening van Jan de Beijer (Uit *Het verheerlykt Nederland* 1773).

ling van de Van Mollems in 1909 aan de stad Utrecht geschonken en berust nu in het Utrechts Archief. De tweede serie is meer uitgewerkt en vertoont, anders dan de eerste, talrijke bezoekers aan de tuinen. Nadat het Centraal Museum deze serie in 1980 verwierf kon het publiek er in mei, juni en juli 1981 mee kennis maken tijdens de prachtige tentoonstelling 'Zijdebalen-lusthof aan de Vecht'.

Bronnen

Romers, H. J., 1969, *De Beijer, oeuvrecatalogus*.

Klapwijk, P. J., De totstandkoming van Het verheerlijkt Nederland, *Leids Kunsthistorisch jaarboek* 1987, dl IV, p. 179 e.v.

Werd, G. de, 1980, *Jan de Beijer, tekeningen*.

Centraal Museum Utrecht, catalogus tentoonstelling 22 mei t/m 19 juli 1981 'Zijdebalen- lusthof aan de Vecht'.

Scheen P.A., 1970, *Lexicon der Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950*, dl I, p. 40.

Gerrit Zegelaar (1719-'95)

De vader van de kunstschilder/tekenaar Gerrit Zegelaar, Hendrik Zegelaar, was afkomstig uit Wageningen en is via Amsterdam in 1715 naar Loenen aan de Vecht gekomen. Daar trad hij in 1718 in het huwelijk met Johanna ter Brugge. Zij was sinds 1714 in Loenen woonachtig en is in Almelo geboren. Zij kregen in Loenen zeven kinderen, waaronder Gerrit, die op 16 juli 1719 werd geboren. Bij zijn geboorte bleek hij doof te zijn. Hij bleef dus stom, maar die handicap blijkt in de loop der jaren geen beletsel te zijn geweest om toch een heel verdienstelijk kunstschilder te worden. Zijn vader was in Loenen zeer gezien, handelde in onroerend goed en bekleedde er een aantal openbare functies. Zo was hij ouderling in de Nederlands Hervormde kerk, brandmeester en schepen, een functie die te vergelijken is met die van wethouder. In 1759 trouwde Gerrit, waarschijnlijk te Amsterdam, met Maria van der Steen. Zij had een broer die ook doofstom was. Van wie Zegelaar les heeft gekregen staat niet vast. Dat hij in 1795 in Wageningen overleed zal er mogelijk mee te maken hebben dat daar nog familie van zijn vader woonde.

Van Gerrit Zegelaar zijn in verschillende openbare collecties en bij particulieren tekeningen en schilderijen aan te treffen. Ook komt zijn werk met zekere regelmaat op de veiling en is het soms op antiekbeurzen te vinden. Dit laatste was enige jaren geleden het geval te 's Hertogenbosch. Hier waren bij kunsthandel P. de Boer uit Amsterdam twee kleine schilderijen van gelijk formaat op paneel te zien; een van een man en een van een vrouw, ieder in 18de eeuwse kleding. Beiden zien de beschouwer aan, zijn ieder voor de helft van hun lengte afgebeeld en staan voor de gevel van een huis. Vooral het schilderij van de man is voor ons interessant. Hij houdt in zijn linkerhand een stenen pijp en met zijn rechter neemt hij een vuurtestje van een smalle tafel. Links achter hem is een naar binnen opengedraaid raam te zien en rechts achter hem nog net een stuk van een aanplakbord waarop biljetten met mededelingen. Een deel van zo'n aankondiging is duidelijk te lezen en betreft mededelingen die betrekking hebben op de vrije paardenmarkt te Loenen aan de Vecht, die hier lange tijd werd gehouden (Afb. 9). De vrouw op het andere paneel staat voor de voordeur van een deftig huis. Zij draagt aan haar rechterarm een gevlochten mand gevuld met schapenkaasjes en een zo'n kaasje houdt ze in haar linkerhand omhoog. Omdat op de voorgrond links van de man op het eerste paneel een botertonnetje te zien is, wordt de man in een onlangs gevonden veilingcatalogus uit 1800 als 'boterboer voor een herberg' beschreven. Nu er meer van zulke gelijksoortige schilderijen van Zegelaars hand bekend zijn, zoals die met een briefbesteller, een timmerman, een groenten- en fruitverkoopster en een metselaar, is het heel goed mogelijk dat de schilder zich voor dit werk heeft laten inspireren door de beroemde 17de eeuwse graveurs Jan Luyken (1649-

Afb. 9 Boterhandelaar voor het rechthuis van Loenen(?), zie het aanplakbord met LOEN en VRIJPAAR alsmede ORD met daarboven het wapen van de Staten van Utrecht. Schilderij op paneel 24.3x19.8 cm door Gerrit Zegelaar (Coll. kunsth. P.de Boer).

1712) en zijn zoon Casper (1672-1708) die tal van ambachten uitbeelden rond 1690. Het is bekend dat 18de eeuwse schilders zoals Zegelaar hun figuren vaak voor gevels, in kleine keukens, winkels, werkplaatsen of achter open natuurstenen togen plaatsten van niet bestaande gebouwen. Hun werk is, net als dat van schilders uit de 16de en eerste kwart 17de eeuw, juist in hoge mate leerzaam vanwege de natuurgetrouw afgebeelde gebruiksvoorwerpen. Hebben zij bijvoorbeeld zo'n keuken of werkplaats geschilderd, dan zijn ook vaak zo veel mogelijk van de voorwerpen die daarin thuishoren door hen afgebeeld. Vooral in dit soort werk laat Zegelaar zien dat hij een meester is in het weergeven, tot in de details, van inventarisgoederen of gereedschappen, maar van de omgeving waarin hij ze laat zien kan vrijwel zeker worden aangenomen dat die niet zo bestond.

In de catalogus van de eerder genoemde veiling uit 1800 staan in totaal acht schilderijen van Zegelaar vermeld, ieder van vrijwel hetzelfde formaat. Van vier daarvan is de huidige verblijfplaats bekend. Het betreffen: 'een boterboer', 'een kaasverkoopster', 'een courantenombrengster' en 'een brievenbesteller'.

Afb. 10. Nagetekend zelfportret van Gerrit Zegelaar door Wybrand Hendriks (Coll. Prentkab. Univ. Leiden).

Van de andere vier: ‘een hooiboer’, ‘een hooiwerkster’, ‘een eyervrouwje’ en ‘een voerman’ ontbreekt tot op heden ieder spoor. Deze acht schilderijen waren van de bekende 18de eeuwse kunstverzamelaar Jan Gildemeester (1744-’99) die even voor deze veiling was overleden. Gildemeester, die in Amsterdam op Herengracht 475 woonde, het huis dat wel het mooiste aan de gracht wordt genoemd, bezat onder andere werk van Rembrandt, Gabriel Metsu, Gerard Dou en Pieter de Hoogh. Zegelaars werk is dus bij hem in goed gezelschap geweest. In 1994 werd in Amsterdam een zelfportret van Zegelaar geveild. Hij laat zichzelf zien, zittend voor een opengeschoven raam en bezig met het scherpen van een tekenpen. Op de onderdorpel van het raamkozijn staan en liggen attributen die bij zijn vak horen, zoals een tekenhaak, een passer en een map met tekeningen. Ook hier is sprake van een paneel van klein formaat. Een tijdgenoot maakte vermoedelijk op dit zelfportret een lofdicht in 1743, en prijst Zegelaars’ “sagt en eël penseel”. Dat Gerrit Zegelaar ook groot werk aan kon bewijzen de

beschilderingen die uit 1763 dateren en zich eens in het huis Spaarne 106 te Haarlem bevonden. Daarop heeft hij niet alleen de opdrachtgever Matthijs Hoofman van Diepenbroek en diens vrouw Maria van der Graes, maar ook zich zelf en zijn vrouw levensgroot vereeuwigd (Afb. 10). De fraaie beschiedering bestond uit zes grote doeken die in een zes bij elf meter lange zaal de wanden bedekten. Zij stelden de vier jaargetijden en de vier elementen voor in een landelijke omgeving. In 1898 zijn de schilderstukken uit het huis genomen en aan het Grassi museum in Leipzig verkocht. Daar zijn ze in 1945 tijdens oorlogshandelingen helaas verloren gegaan, maar gelukkig zijn er goede foto's van bewaard gebleven die er ook van getuigen dat Gerrit Zegelaar als kunst-schilder niet de eerste de beste was.

Bronnen

- Munnig Schmidt, E., 2002, Gerrit Zegelaar, een 18de eeuwse kunstschilder uit Loenen aan de Vecht, *Jaarboekje Nijfartake*, p. 62 e.v.
- Staring, A., 1956, *De Hollanders thuis, gezelschapstukken uit drie eeuwen*, p. 33, 126, 128.
- Scheen P.A., 1970, *Lexicon der Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950*, dl II, p. 645.
- Kramm, Chr., 1860, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders en beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters*, p. 189.

Petrus Josephus Lutgers (1808-'74)

Met vooral zijn vele gewassen tekeningen, aquarellen en steendrukken van buitenplaatsen, stads- en dorpsgezichten neemt de tekenaar en lithograaf Petrus Josephus Lutgers een belangrijke plaats in onder de weinig talrijke Nederlandse topografische tekenaars van de 19de eeuw. Hij was het grootste deel van zijn leven in Loenen aan de Vecht woonachtig en vooral vaak in de Vechtstreek aan het werk. Op 24 augustus 1808 werd hij kort na zijn geboorte te Amsterdam gedoopt. Zijn vader, Johannes Josephus Lutgens, was uit Aken afkomstig en bekleedde de functie van 'dienaar der Justitie', eerst te Amsterdam en later (vóór 1830) in Loenen. Op 3 september 1830 trad Petrus Josephus, hij was toen 22 jaar, in het huwelijk met de een jaar jongere Maria Susanna Moen. Als beroep gaf hij op 'tekenmeester' en hij tekende het huwelijksregister met P.J. Lutgers, zoals hij van huis uit heette. Echter vrijwel zijn gehele leven signeerde hij zijn werk als Lutgers. Mogelijk heeft de naam van Sint Lutger, een bekende heilige in de Vechtstreek, aan wie de grote kerk van Loenen gewijd is, hem hiertoe geïnspireerd. Het echtpaar betrok in Loenen het huis Dorpsstraat 65 en verhuisde later, in 1852, toen het inmiddels acht kinderen gekregen had (zes dochters en twee zonen) naar de ruimere woning Dorpsstraat 2. Hier overleed zijn vrouw in 1859. In 1873 verhuisde Lutgers met twee nog bij hem wonende,

Afb. 11. Portretfoto, visitekaartmodel van P.J. Lutgers
8x6 cm, ca 1850.

ongehuwde dochters naar het huis *HoopRust*, Dorpsstraat 98, waar hij in het daarop volgende jaar op 65-jarige leeftijd kwam te overlijden (Afb.11). Op de begraafplaats van Loenen markeert nog een kleine steen de plaats waar hij kort daarna is begraven. Zijn oudste zoon Jan (1836-1919), die succesvol in het onderwijs was, tekende en aquarelleerde zeer verdienstelijk in de trant van zijn vader. De nu bekende kunstschilder van vooral Vechtgezichten, Nicolaas Bastert (1854-1939), was een van Petrus Josephus' meest succesvolle leerlingen.

De door Lutgers vervaardigde, hoofdzakelijk topografische, afbeeldingen zijn gemaakt in diverse technieken. Van hem zijn vooral gewassen tekeningen, meestal in zachtgrijze en bruine tinten, op papier bekend en tekeningen in

potlood, en slechts een klein aantal olieverfschilderijen (Afb.12). Zijn grootste bekendheid kreeg hij echter als lithograaf, omdat de toen net nieuwe steendruktechniek een ruimere verspreiding van zijn werk mogelijk maakte. Dit zogenaamde vlakdrukprocédé berust op het verschijnsel dat water en vet elkaar afstoten, terwijl zij een gelijke affiniteit bezitten voor een derde substantie, oorspronkelijk lithografische kalksteen. In de lithografie wordt de tekening met vet lithografisch krijt of inkt op die vlakgeslepen kalksteen aangebracht en vervolgens gefixeerd. De steen wordt daarna tegelijkertijd met water nat gehouden en met drukinkt ingerold. De drukinkt pakt uitsluitend op plaatsen waar de tekening het doordringen van water verhinderd heeft. Het afdrukken kan vervolgens onder de rolpers onder zeer zware druk plaatsvinden en de steen kan een vrijwel onbeperkt aantal afdrukken leveren. Deze techniek werd omstreeks 1820 voor het eerst in ons land toegepast. Lutgers was pas 23 jaar oud toen hij in 1831, met het tekenen van de afbeeldingen voor de uitgave van zijn eerste lithografisch plaatwerk van vooral buitens aan de Vecht, aanving. In zijn inleiding tot de serie '*Gezigten aan De Rivier de Vecht*', die tussen 1832 en '36 tot

Afb. 12. Dorpstraat te Loenen naar het noorden gezien, links de NH kerk en op de achtergrond het huis waarin nu restaurant Tante Koozje is gevestigd. Aquarel door P.J.Lutgers 1864. (Part. Coll.)

stand kwam, licht Lutgers toe: “Reeds vroeger werden de Hofsteden aan de oevers van deze tak van den Rijn gelegen, in afbeeldingen gebracht. Vele zijn er voorzeker door de treurige omstandigheden des Vaderlands gesloopt, andere hebben sedert merkelijke veranderingen ondergaan, nieuwe zijn aangebouwd, zoodat eene tweede getrouwe navolging wenschelijk werd”. Hij bedoelt hiermee dat zijn werk, dat 86 afbeeldingen bevat van buitenplaatsen, kastelen en dorpsgezichten, gezien moet worden als de gewenste opvolger van het in 1719 uitgekomen plaatwerk *De Zegepraalende Vecht* waarvoor Daniël Stoopendaal (1672-1726) 102 kopergravures vervaardigde.

Via zijn litho's laat Lutgers ons onder andere 59 verschillende buitenplaatsen of kastelen en zeven dorpen in de Vechtstreek zien. Hebben de kopergravures uit de *De Zegepraalende Vecht* veel weg van fijne pentekeningen, de charme van Lutgers' litho's is daarentegen vooral gelegen in hun korrelige structuur, waardoor de afbeeldingen op zacht-potloodtekeningen lijken. De Vechtstreek-litho's werden aan de man gebracht in losse omslagen met opdruk per serie van vijf of zes

stuks met tevens de daarbij behorende summieere teksten waarin Lutgers zelf iets over bijvoorbeeld de desbetreffende buitenplaatseigenaar meedeelt en een enkel historisch feit presenteert. Tussen 1832 en '36 verschenen er 17 van die series en bij de laatste werd een titelblad en inleidende tekst geleverd. Zo was het voor de koper mogelijk zelf het geheel te laten inbinden tot een kloek boek. Dit verklaart ook dat vrijwel elk van die boeken dat men tegenkomt een andere band heeft. Van de losse series in hun oorspronkelijke omslagen zijn slechts enkele complete exemplaren bewaard gebleven. Dat het Lutgers niet ontbrak aan zakelijk talent blijkt mede uit advertenties die hij plaatste en waarin hij ondermeer “de eer heeft de Heeren liefhebbers en voorstanders van Vaderlandsche prentkunst kennis te geven van het aanstaande verschijnen van een nieuwe serie litho's in welke onderneming hij bereids begunstigd is met de voor hem hoogst vereerende intekening van verschillende aanzienlijke personen”. Het verschijnen van de Vecht-litho's was een groot succes en reeds spoedig na het verschijnen ervan zullen de volgende werken, die in de komende 38 jaar tot stand kwamen, hem voor ogen hebben gestaan. Dit betrof de series over de buitens gelegen in de grote landgoedcentra van Holland en Utrecht, namelijk ‘*Gezigten in de Omstreken van Haarlem*’ met 90 afbeeldingen die in 1837-'44 volgde, ‘*Gezigten in De omstreken van 's Gravenhage en Leiden*’ met 87 afbeeldingen uit 1855 en tenslotte die van de ‘*Gezigten in De omstreken van Utrecht*’ eveneens met 87 afbeeldingen uit 1869. Deze werken zouden zijn levenswerk worden en hebben zijn naam tot in onze tijd een vertrouwde klank gegeven. Bij zijn overlijden bleek Lutgers een welgesteld man te zijn met een aanzienlijk vermogen.

Bronnen

- Lisman, A.J.A.M., E. Munnig Schmidt en H.W.M. van der Wijck, 2001, *Gezigten aan de rivier de Vecht, Petrus Josephus Lutgens/Lutgers*. Dit boekwerk toont ruim 110 van Lutgers' tekeningen, aquarellen en schilderijen waarvan er 41 de gemeente Loenen als onderwerp hebben.
- Lisman, A.J.A.M., voorwoord in de nog te verschijnen herdruk van Lutgers' litho's 1832-1836 ‘*Gezigten aan de rivier de Vecht*’.
- Scheen, P.A., 1970, *Lexicon der Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950*, dl I, p. 732.

Syfert Nicolaas Bastert (1854-1939)

De kunstschilder Nicolaas Bastert, die later ‘De Vechtschilder’ werd genoemd, is op 7 januari 1854 te Maarssen geboren op de nu niet meer bestaande buitenplaats Otterspoor. Hij was het tweede kind, maar de eerste zoon, van Jacob Bastert (1826-1902) en de domineesdochter Marie Koordens (1826-1908). Op 31 juni 1890 zou zoon Nicolaas met Eva Versteeg (1869-1942) trouwen, net als zijn moeder de dochter van een dominee. Zij kregen drie kinderen, een zoon

en twee dochters. Vader Jacob Bastert was onder andere gemeenteraadslid in Maarssen, lid van de Provinciale Staten van Utrecht en enige tijd Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Al van ouds waren er leden van het geslacht Bastert in de Vechtstreek te vinden. Aanvankelijk in Weesp en later verder zuidwaarts aan de Vecht, toen de grootvader van Nicolaas in 1757 in bezit kwam van de buitenplaats Cromwijck, gelegen aan de Vecht tussen Maarssen en Breukelen. Na het overlijden van Jacobs moeder vestigde hij zich met zijn gezin in 1855 op deze buitenplaats, waaraan een steenfabriek verbonden was. Voor Nicolaas had de vader een carrière in de handel in gedachten en na de gebruikelijke schoolopleiding kwam hij in 1870 op kantoor van een handelsfirma in Amsterdam, waarvan Jacob Bastert medevenoot was. Hier bleef hij vijf jaar werken. Al op zeer jeugdige leeftijd moet hij op Cromwijck tekenles hebben gehad van de bekende tekenmeester P.J. Lutgers uit Loenen, vervaardiger van vele Vechtgezichten. Bekend gebleven is dat Lutgers ook les gaf op andere buitenplaatsen in de omgeving, zoals op Gunterstein – aan de kinderen Willink van Collen – en op VreedenHoff – aan de kinderen Backer. Nicolaas Bastert, die steeds een dagboek heeft bijgehouden, schreef op 8 februari 1874 over zijn laatste bezoek aan Lutgers, die zo ziek is dat hij niet naar Cromwijck kan komen, en korte tijd later zou overlijden: “Zou ik nu zijne even aangename als leerzame lessen voor altijd moeten missen? Zou ik nu de vriend moeten missen die de leiding had van mijn jong kunstenaarsleven, met wien ik zoo gaarne over kunst sprak?”

De oudst gedateerde tekening van Bastert is gemaakt in 1861. Het is een potloodtekening op blauw papier, gedateerd 5 juli 1861 en stelt de uitspanning ‘De Olifant’ voor, die tegenover Cromwijck aan de overzijde van de Vecht ligt. In de periode tussen 1870 en ’75 kon Bastert, wiens grote wens het al jong was om kunstenaar te worden, zich nog niet volledig concentreren op de kunst omdat hij immers aanwezig moest zijn op kantoor. Enige steun bij zijn ontwikkeling in de richting van de kunst kreeg hij van de vrouw van zijn baas. Zij stelde hem een zolder als atelierruimte ter beschikking. Over de houding van zijn ouders ten opzichte van Nicolaas’ steeds verdergaande belangstelling voor de kunst is vrij weinig bekend. Vermoedelijk heeft zijn vader het langst vastgehouden aan de door hem voorgestelde kantoorbaan en zag hij kunst alleen als een aardig tijdverdrijf. Na het overlijden van Lutgers in 1874 is Bastert in zijn vrije tijd gaan werken op het atelier van de schilder Marinus Heijl (1836-1931), die opgeleid is aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam. Heijl, die vooral bekend is als leermeester van jonge schilders, spoorde Nicolaas aan “flink aan te pakken” nu hij zijn roeping mocht volgen. Zijn leertijd in het atelier van Heijl, is om twee redenen belangrijk. Op de eerste plaats heeft hij er een gedegen opleiding in het landschapsteken gekregen en hij

Afb.13. Nicolaas Bastert ca. 1930. Op de schildersezal een schilderij met gezicht op de brug van Nieuwersluis.

heeft daar George Poggenbeek (1853-1903) ontmoet, een medeleerling, waarmee hij zijn leven lang bevriend zou blijven en met wie hij diverse reizen naar Frankrijk en Italië zou maken. Aanvankelijk was het ook de wens van de ouders van Poggenbeek dat hij een loopbaan in de handel zou volgen. Echter in 1872 kreeg hij van hen toestemming om naar de avondcursus aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam te gaan, terwijl hij overdag in het atelier van Heijl werkte. Nadat ook Nicolaas Bastert een avondcursus aan deze instelling ging volgen, deed hij begin januari 1876 toelatingsexamen voor de dagopleiding en werd aangenomen. Als medeleerlingen trof hij daar onder andere Willem Witsen en George Breitner aan. In een brief, die Breitner in die tijd aan zijn vriend, de schilder Van der Weele, schreef, schrijft Breitner onder andere "De beste onder de schilders hier zijn nog behalve Bastert en Poggenbeek, Voerman en Haverman ...". Na hun leertijd op de Rijksacademie hielden zij contact en uit bewaard gebleven correspondentie van Breitner aan Bastert blijkt dat er sprake is geweest van een hechte vriendschap. Nicolaas, die zoals uit zijn vele bewaard gebleven tekeningen blijkt, er vaak op uit trok, kon al vroeg uitstekend naar de natuur tekenen. Lange tijd was het tijdens de oplei-

Afb. 14. De Vecht tussen Nieuwersluis en Breukelen naar het zuiden gezien. Olieverf op doek, door Nicolaas Bastert.

ding uitsluitend toegestaan om in potlood of zwart krijt te werken, maar beslist niet in olieverf. Dit ging op den duur de aankomende kunstenaars erg tegenstaan en het was voor Nicolaas Bastert een verademing toen hij in 1876 in het atelier van Heijl voor het eerst in de gelegenheid werd gesteld om met olieverf aan de slag te gaan (Afb.13). Het gebruik van de kwast heeft hem na zoveel jaren krijt en potlood zeer verheugd. Uit dit jaar stamt zijn eerste olieverfschilderij. Het is een voorstelling van het huis Cromwijck, gezien van de overzijde van de Vecht. Hij voerde het fijn gepenseelde werk met veel aandacht voor details uit en zijn gedegen training in natuurstudies wierp nu eindelijk vruchten af. Later werd zijn werk wat lossier met een bredere penseelstreek. Basterts kunst wordt gerekend te behoren tot de nabloei van de Haagse School. De Haagse School wordt gevormd door een groep schilders die ieder een eigen stijl hebben, maar waarvan de gemeenschappelijke kenmerken opvallend zijn. Een van die kenmerken is het kleurgebruik, een ander de voorkeur voor het schilderen van genres als landschappen, stillevens, dieren en dergelijke. De

schilders van de Haagse School werkten tonalistisch – het harmonieus afstemmen van de kleuren op het palet – om de lichtval in de voorstelling correct weer te geven. In de schilderijen en aquarellen van Nicolaas Bastert zijn een aantal belangrijke kenmerken van deze schilderkunst te onderkennen. Het grootste deel van zijn leven was hij woonachtig en werkzaam in de Vechtstreek en vaak koos hij de rivier als onderwerp (Afb.14). Menigmaal is in dat werk te zien dat hij als geen ander uitblonk in het weergeven van de weerspiegeling in het water. Tijdens zijn leven exposeerde hij menigmaal – vaak met beroemdheden uit zijn tijd – en kreeg hij goede kritieken. Na zijn overlijden in 1939 daalde de belangstelling voor zijn werk. Sedert in 1989, precies vijftig jaar na zijn overlijden, een grote tentoonstelling van zijn schilderijen werd gehouden op het slot Zuylen, staat hij echter weer volop in de belangstelling.

Bronnen

Jong, Lia de, 1990, *Nicolaas Bastert, Vechtschilder*.

Scheen, P.A., 1970, *Lexicon der Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950*, dl II, p. 52.

Addendum Jacob Storck

In het jaarboekje 2005 verscheen een artikel over de 17de eeuwse marineschilder Jacob Storck en zijn familie. Het is geïllustreerd met foto's van schilderijen van Jacobs hand. Het toeval wil dat een jaar later bij veilinghuis Sotheby in New York de ontwerptekening van een van die schilderijen, die van Nieuwersluis (afb.1), te koop werd aangeboden. De tekening is aangekocht door het

Afb. 1. Nieuwersluis, gewassen pentekening door Abraham of Jacob Storck, rechtsonder gesigneerd 'A. Storck' met linksonder 'JRig' of 'JRag', mogelijk een, zo te zien 19de eeuwse, verzamelaars naam. De dubbele ophaalbrug over de Vecht is hier in zijn geheel te zien maar wordt op het schilderij door het zeiljacht deels afgedekt. Daardoor blijkt de op blz. 26 van het artikel uit 2005 geuite veronderstelling dat er eerst een enkelklaps brug was niet juist. Het jacht lost een saluutschot, te zien aan de rook op het water. De twee roeiboortjes op de tekening zijn op het schilderij vervangen door één boot voor het jacht. Het jaagpaard is hier voor de trekschuit op het zandpad geschetst, maar is op het schilderij weggelaten. De titel 'Niewersluis' is in dezelfde inkt als van de tekening waarschijnlijk door Storck zelf bovenaan het blad geschreven. (Coll. Het Utrechts Archief, 123x193 cm).

Utrechts Archief en wordt hierbij afgedrukt. Een verschil met het schilderij is dat de tekenaar de toren van de kerk van Loenen tekende, die overigens vanaf het ingenomen gezichtspunt zo niet te zien is, en de schilder niet. Op 8-7-1998 is bij Bonhams in Londen een schilderij op linnen, 64,6x84 cm, "Manner of Jacobus Storck", geveild dat deze tekening vrijwel precies volgt compleet met Loenens kerktoren. Een ander verschil is het huis links op de oever (zou dat het oude Rupelmonde zijn?) en het daarvoor liggend trekjacht dat op het schilderij door een veerpont is vervangen. De tekening is gesigneerd 'A. Storck' en gedateerd '1681', maar het lijkt erop dat de J veranderd is in een A. Abraham Storcks werk bracht nu eenmaal meer op dan dat van broer Jacob.

Wat eerstgenoemd artikel aangaat schreef Gert Immerzeel, coördinator Landgoed en Monumenten van stichting Nijenrode, die vrijwel alle ooit gemaakte afbeeldingen van kasteel Nijenrode opspoorde (hij heeft er nu 64), dat hij vier schilderijen van Storck met dat onderwerp vond. In de Goudstikker collectie bevond zich in 1940 zo'n schilderij met afmetingen 79x110cm (RKD meldt 75 x 100cm). Het schilderij dat als afb.8 in het Niftarlake artikel is afgebeeld is in het Rijksmuseum te Amsterdam (nr.A1289) en heeft als maten 47x63 cm en is op paneel geschilderd. In particulier bezit is een vrijwel gelijk schilderij op doek met de maten ca. 60x90 cm. De heer Immerzeel is van mening dat het schilderij vóór 1673 moet zijn gemaakt daar het alle details van het kasteel van voor de Franse vernielingen toont.

E. Munnig Schmidt

Loenen 2007

Archeologische vondsten in de Willibrordkerk te Nederhorst den Berg (NH)

Inleiding

De Willibrordkerk te Nederhorst den Berg (NH) is de oudste kerk van de regio Gooi- en Vechtstreek en is gelegen op een natuurlijke hoogte in het landschap nabij de rivier de Vecht (Afb.1). De kerk heeft een 12^e eeuwse tufstenen opbouw en waarschijnlijk een of meer voorgangers. In juni 2007 werd hier vanwege herinrichtingswerkzaamheden zand vanonder de eeuwenoude kerkvloer weggegraven waarbij de nodige archeologische vondsten aan het licht kwamen. Ten behoeve van de aanleg van vloerverwarming werd de vloer van het

Afb. 1. De Willibrordkerk te Nederhorst den Berg (NH), gelegen op een natuurlijke heuvel (foto auteur).

middenschip en de noordbeuk in zijn geheel verwijderd. Hierbij werd de uit 1939 daterende houten bovenzolder met de daarop staande banken verwijderd, gevolgd door de oude natuurstenen ondervloer. De aard en kwaliteit daarvan was op dat moment nog niet bekend. Een deels flink beschadigde zerkenvloer kwam tevoorschijn. Direct onder deze vloer was geen sprake van intacte graven maar van een volledig gemengde zandlaag, een gevolg van de vele graafactiviteiten in de loop der eeuwen. Aangezien er in kerkzand altijd vondsten kunnen worden gedaan die interessant zijn vanuit historisch, archeologisch of numismatisch oogpunt, en omdat de herinrichtingscommissie er belang aan hechtte om zorgvuldig om te gaan met eventuele menselijke resten, werd besloten het verwijderde zand door een groep vrijwilligers te laten zeven. Auteur kreeg volledige medewerking om mee te zoeken en de vondsten te analyseren en te beschrijven. Deze bijdrage is een samenvatting van het artikel dat is opgenomen in een themanummer van de HK Nederhorst den Berg over de Willibrordkerk. Hieronder wordt eerst ingegaan op het (archeologisch) belang van 'de berg'. Vervolgens worden enkele waarnemingen in de kerk besproken, gevolgd door de resultaten van het zeefproject.

De Berg, bewoning en verering

De Berg te Nederhorst vormt een uitloper van het stuwwallencomplex uit de voorlaatste IJstijd en kan gezien worden als een geïsoleerd geraakt uiteinde van deze gestuwde zone.¹ Dankzij dit reliëf, gelegen nabij de Vecht temidden van een moerassige omgeving, leende deze berg zich bij uitstek voor bewoning. Niet alleen in de (Vroege) Middeleeuwen, maar ook in de perioden hiervoor, zoals de Romeinse tijd en de IJzertijd. Vondsten uit deze perioden gedaan in de nabije omgeving wijzen er ook op dat de Vechtstreek allerminst onbewoond was.² Vanuit archeologisch perspectief is het een bekend gegeven dat hoogten in het landschap een sterke aantrekkingskracht uitoefenden op mensen, zowel voor bewoning als verering. Ook de berg van Nederhorst kan in voor-christelijke tijden al een cultusplek zijn geweest. Werinon is de naam van de Vroeg Middeleeuwse nederzetting waarmee Nederhorst den Berg wordt geïdentificeerd en die van oorsprong familiebezit was van Liudger en later familiebezit van Van Wulven en Van Aemstel.³ Liudger en zijn familie zullen op de berg daarom eind 8^e eeuw niet vanuit het niets een – vermoedelijk – houten zaalkerkje hebben gebouwd. Liudgers grootvader Wursing was pro-Frankisch en had vermoedelijk christelijke sympathieën. De mogelijkheid van een christelijk kapelletje in Werinon, als voorloper van de door Liudger gestichte kerk is daarmee niet ondenkbaar en zou dan gedateerd kunnen worden tussen circa 650-700 n.Chr.⁴ In het prechristelijke, Friese tijdperk zal de lokale aristocratie ongetwijfeld een prominente rol hebben gespeeld in alle religieuze aangelegenheden. De bouw

en het onderhoud van een soort cultusplaats of tempel(tje) zal zij dan ook op zich hebben kunnen nemen en kan vervolgens in de Vechtstreek in de begin-dagen van het christendom een centrale functie hebben vervuld.⁵ Bovendien is van veel christelijke stichtingen van de eerste kerken bekend dat zij bewust hebben plaatsgevonden op reeds bestaande, rurale heiligdommen.⁶

Archeologische vondsten in de kerk

Opmerkelijk genoeg heeft de rijksoverheid de Willibrordkerk, ondanks de status van Rijksmonument,⁷ niet dezelfde beschermende status gegeven aan haar ondergrond. Dit is helaas een bekende lacune in het monumentenbeleid van de rijksoverheid, die zelfs geldt voor bijvoorbeeld het Muiderslot. Bezoek van enkele medewerkers van dezelfde rijksoverheid heeft ook niet kunnen voorkomen dat de grond werd geroerd, noch dat de ingrepen archeologisch werden begeleid of dat de AWN op de ingreep werd geattendeerd. Desondanks zijn er wel enkele conclusies te trekken. Enkele archeologische bevindingen in de kerk:

1. De bij eerdere restauraties opgemerkte grote zwerfstenen,⁸ die zijn gebruikt als fundamente van de noorderzijbeuk en de toren, zijn ook bij de huidige herinrichtingswerkzaamheden aangetroffen. Ondermeer moest bij het boren ten behoeve van leidingen voor de riolering in de CV ruimte opzij van de toren circa 1 meter zwerfsteengraniet worden doorboord. Hoewel het gebruik van zwerfstenen als fundering van middeleeuwse kerkmuren niet ongebruikelijk is, lijkt deze voor de Bergse situatie toch bijzonder aangezien de zwerfstenen – mogelijk tegelijk met het tufsteen – van elders zijn aangevoerd. Hierbij dringt de vraag op of de zwerfstenen ook echt nodig zijn geweest als fundering. Wellicht dat men destijds aan deze stenen een symbolische betekenis toedichtte.
2. In het schip was het zand veelal rul en duidelijk verstoord. Op enkele plekken in de zijbeuk bleek het zand echter zeer compact. Hier werd een bruine bodemlaag geconstateerd, vergelijkbaar met de Gooise heidebodems. Mogelijk betreft dit nog een intacte bodemlaag.⁹
3. De zuilen tussen middenschip en noordbeuk staan op gemetselde poeren. Vermoed wordt dat de baksteen daarvan als versteviging is aangebracht bij de restauratie eind 19^e eeuw¹⁰ (Afb. 2).
4. Bij de zuidelijke toegangsdeur werd de door Krol reeds genoemde drem-pelsteen van rode Weser zandsteen aangetroffen,¹¹ die gelet op de wij-dingskruisjes vóór de reformatie als altaar moet hebben gediend. Deze fraaie, middeleeuwse altaarsteen is nu achter in het koor geplaatst.
5. Tijdens de herinrichtingswerkzaamheden stuitte men onder het koor op een grafkelder van de schoonouders van een schout van Nederhorst, Hendrik van Soesdijk. Het was bekend dat hier een grafkelder lag, want in 1892

Afb. 2. Zicht op de binnenzijde van de kerk op 21 juni jl. waarbij duidelijk te zien is dat onder de grafstenen een verrommelde zandlaag ligt. Let ook op onderzijde van de uit circa 1550 stammende zuilen. De gemetselde stenen dateren mogelijk uit de 19^e eeuw toen de fundering van de zuilen werd versterkt (foto J.W. Leijenhorst).

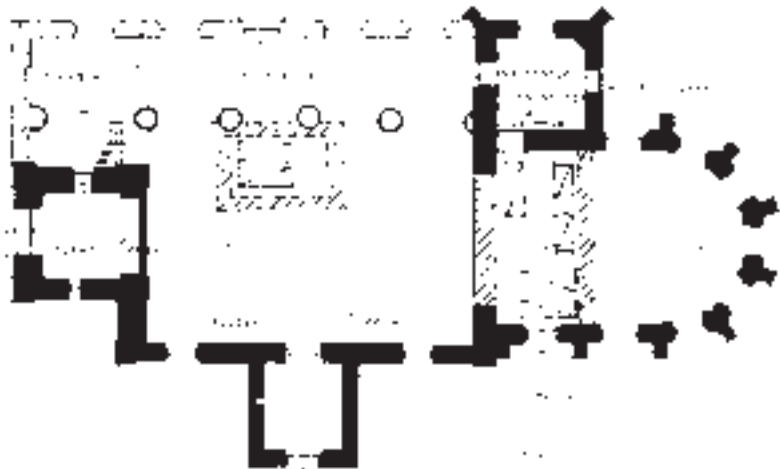
werd deze ontdekt door restauratiemetselaar Meyer. Hij zag toen een bakstenen trappetje van circa 80 cm. en een keldertje, 2 meter hoog, 4 meter breed en 3 meter diep, voorzien van een bakstenen vloer. In het grafkeldertje lagen drie kisten; twee grote en een kleine. Ook in 1939 werd de kelder 'herontdekt' toen meubelmaker Van Huisstede zijn nieuwsgierigheid niet kon bedwingen. Hij constateerde lege kisten van lood met wat water erin en de ingekraste naam 'Meyer' in de oostmuur van de kelder.¹² Scherpenhuijsen beschreef eerder in het tijdschrift *Werinon* dat bij de verbouwing van 1939 op de grafkelder werd gestuit 'die vermoedelijk was aangelegd tussen de funderingsmuren van het in 1300 gesloopte kleine koor.'¹³ Interessant is ook de vermelding van een grafkelder in het middenschip door Scherpenhuijsen. Hoewel het zand in de eerste, verwijderde, 40 cm. een compleet verstoord beeld geeft en er onder meer met een peilstok is gesondeerd, wordt niet uitgesloten dat zich in diepere lagen nog intacte graven en grafkelders bevinden (Afb.2 en 3).

Het Zeefproject

Bijna elk jaar vindt er in Nederland wel ergens een kerkrenovatie plaats, waarbij niet zelden de vloer open gaat ten behoeve van de aanleg van vloerverwarming. Een recent voorbeeld dat tevens is beschreven in *Westerheem* betreft de NH kerk te Bennekom.¹⁴ Voor zover kon worden nagegaan is het bij de Willibrordkerk te Nederhorst den Berg voor het eerst voorgekomen dat al het vrijkomende zand is uitgezeefd en uitgezocht.¹⁵ Dit was een enorme klus, waaraan in totaal een 40-tal vrijwilligers heeft meegewerkt. Een belangrijke reden voor al dit zeefwerk was dat zo alle botresten konden worden herbegraven op het kerkhof. Een andere reden was de mogelijkheid van het uitzoeken van het gezeefde materiaal op archeologische vondsten, zoals pijpenkopjes, aardewerk en muntjes. De vondsten zijn interessant en bijzonder, want ze vertellen een eigen verhaal van (vooral) de bezoekers van de kerk gedurende vele eeuwen. Daarnaast is het zinvol de vondsten in een kader te plaatsen en enkele vraagstellingen te formuleren, die vervolgens zullen worden beantwoord:

1. Hoeveel materiaal komt er uit het gezeefde zand
2. Welke vondstcategorieën kunnen worden onderscheiden
3. Uit welke tijden dateren de vondsten
4. Hoe kunnen de aardewerkvondsten worden verklaard
5. Wat kan worden afgeleid van de muntvondsten
6. Welke lessen kunnen worden getrokken ten behoeve van soortgelijk kerkzandonderzoek.

De oppervlakte van de verwijderde kerkvloer (schip) bedraagt 120 m² en dit oppervlak is tot 40-50 cm diepte afgegraven. In totaal is hierbij ongeveer 40 m³ zand verwijderd (Afb. 4). Daarvan is circa 30 m³ uitgezeefd. De overige kubieke meters zand werden gebruikt ter opvulling van het heuvelprofiel aan weerszijden van de trap naar de toren. Uit het zand is zo'n 2 m³ materiaal gezeefd, exclusief botmateriaal. Rond 20 juni 2007 werd begonnen met het zeefwerk, de eerste acht dagen elke dag, hierna wisselend. Na 30 juni is er niet meer gezeefd. Auteur heeft 's avonds, dan wel in de weekeinden met behulp van een troffel en/of een metaaldetector het uitgezeefde materiaal en het restzand doorzocht op metaalvondsten. In de kerk zelf kon niet worden gezocht. Vooral het troffelwerk leverde de meeste muntvondsten op (circa 30 stuks), waarna al gauw werd besloten al het uitgezeefde materiaal in plastic zakken van de berg te halen ten behoeve van een vervolgonderzoek. Op 27 oktober werd dit onderzoek voortgezet, waarbij 20 vrijwilligers van afdeling Naerdincklant van de AWN – mede bijgestaan door twee leden van afdeling Amsterdam en Omstreken – al het materiaal nogmaals uitzeeften, nauwkeurig uitzochten en met behulp van metaaldetectoren een laatste controle uitvoerden. De groepsamenstelling bestond doorgaans uit

Afb. 3. Plattegrond Willibrordkerk met aangeduide grafkelders (uit Scherpenhuijsen, *Werinon* 1996).

Afb. 4. Kerkzand wordt op 21 juni 2007 via de toren uitgereden (foto J.W. Leijenhorst).

ongeveer vier personen en er werd gezeefd met aardappelkistjes met stevig gaaswerk met een maaswijdte van nog geen halve centimeter.

Resultaten en bevindingen

Het zeefresidu bestaat grotendeels uit bouwafval, zoals brokjes baksteen, stucwerk en veel leisteen, maar vreemd genoeg weinig tufsteen. De leisteenfragmenten zijn uiterst klein, alsof ooit het dak naar beneden is gekomen en de leijtjes uiteen zijn gesprongen op de stenen vloer. De verzamelde vondstgroepen bestaan uit botmateriaal, aardewerk, pijpenkopjes en -steeltjes, glaswerk en ijzeren pennen en spijkers van onder meer grafkisten. Daarnaast zijn munten, knooppjes, ringetjes, zilveren haarnaalden, een gouden ooring, (musket)kogels, speelgoed, een enkele zwerfkei, loden randjes van raamwerk, kralen, schelpen, beslagstukjes, bewerkte stukjes been, kledinghaakjes, knikkers en zelfs een vuursteenkets van een geweer of pistool gevonden.

Vondstcategorieën

Botmateriaal: Het botmateriaal is vrijwel allemaal (sterk) gefragmenteerd. Dit valt te verklaren uit het feit dat door de vele bijzettingen door de eeuwen heen door oudere graven is heen gegraven met verspreiding en fragmentering tot gevolg. Vooral bij de mogelijke grote herbegraving rond 1828 zal veel grond zijn omgezet. Het gevonden botmateriaal is niet nader geanalyseerd maar, naar de wens van de herinrichtingscommissie, zo spoedig mogelijk herbegraven in een verzamelgraf op het kerkhof.

Aardewerk: De gevonden aardewerkfragmenten vullen een flinke emmer. Hierbij valt op dat circa 95% uit de 18^e eeuw stamt en maar een enkel scherfje uit de Middeleeuwen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat men in de kerk op een bepaald moment een vullaag heeft aangebracht met afvalmateriaal uit de directe omgeving. Het merendeel van de scherven bestaat uit geglazuurd huistuin-en-keuken aardewerk.

Pijpenkopjes/-steeltjes: Er zijn circa 75 pijpenkoppen en meer dan 100 pijpensteeltjes gevonden. Ook deze zijn vrijwel allemaal te dateren in de 18^e eeuw en zullen vermoedelijk tezamen met het aardewerk in de kerk terecht zijn gekomen. De merkjes op de pijpensteeltjes – ten behoeve van het achterhalen van maker en productieplaats – zijn nog niet nader gedetermineerd.

Glaswerk: Ook werden tijdens het onderzoek, naast loden strips van het glas in lood, enkele honderden stukjes glaswerk uitgezeefd. Naast enkele stukjes van een drinkglas (geribbeld randfragment) of fles, zijn dit vooral glasscherven afkomstig uit de kerkraden. Deze glasscherven variëren van dik naar zeer dun, de meeste zijn geïriseerd.¹⁶ Het kleurgebruik van de kerkraden door de eeuwen heen blijkt te variëren van lichtgroen, donkergroen, een enkel stukje

bruin/oranje, helder wit en 1 stukje paars. Een belangrijke constatering is dat geen van de stukjes glas is gebrandschilderd. Voor kerkglas geldt; hoe dunner hoe ouder. Het dunst aangetroffen glas dateert waarschijnlijk uit de 15^e eeuw. Ijzeren pennen/spijkers: Er werden bijzonder veel ijzeren nagels en pennen uitgezeefd, de meeste afkomstig van grafkisten. Deze ijzerwaren zijn niet verder onderzocht op typologie of ouderdom.

Bouwmateriaal en pleisterwerk: Het meeste uitgezeefde materiaal bestaat uit alerhande brokjes bouwmateriaal waarbij opvalt dat de kleine fragmenten sterk domineren. Op de stukken leesteen zijn geen tekeningen of iets dergelijks aangetroffen. Ook werden enkele bewerkte stukken stucwerk aangetroffen, mogelijk afkomstig uit de periode van voor de reformatie. Zeer bijzonder zijn enkele stukjes gekleurde pleisterwerk. De aangetroffen kleuren variëren van wit, zwart, grijs en omber (soort okergeel). Vermoedelijk waren de muren van de middeleeuwse Willibrordkerk een kleurrijk geheel, vooral bestaand uit aardtinten.

Munten: Bijzonder interessant zijn de vele aangetroffen munten. De oudste munten zijn gedetermineerd en aangemeld bij het Geldmuseum te Utrecht. Door de ligging in het droge zand zijn de munten doorgaans van goede kwaliteit. Het zijn bijna allemaal kleine denominaties in de loop der eeuwen verloren bij het collecteren en verdwenen tussen de kieren van de (houten) vloer. In totaal zijn er 226 munten gevonden. De oudste munt dateert uit de periode 1300-1350, de jongste uit 2005. Uitgesplitst per periode: 1900-2007 – 135 stuks (59,73%), 1800-1900 – 39 stuks (17,26%), 1700-1800 – 25 stuks (11,06%), 1600-1700 – 11 stuks (04,87%), 1500-1600 – 10 stuks (04,42%), 1400-1500 – 4 stuks (01,77%), 1300-1400 – 2 stuks (00,89%). Het is natuurlijk moeilijk hieraan conclusies te verbinden omdat deze cijfers niet gecompenseerd zijn met betrekking op perioden van armoede (minder collectegeld), meer of minder kerkbezoek of het ter beschikking hebben van diverse denominaties (vroeger minder soorten kleingeld dan nu). Bij een onverstoorde grondsituatie ligt het jonge vondstmateriaal bovenin en geldt; hoe dieper hoe ouder. Bij het zand van de Willibrordkerk ging dit echter niet op en zijn oudere (diepere) grondlagen vermengd met de grondlagen erboven. Munten bleven niet zelden 100 jaar in de roulatie. Toch is het opmerkelijk dat ondanks de compleet omgewelde grond de aantallen vondsten overeenkomen met de verwachting, namelijk dat naarmate de vondsten ouder zijn, zij in aantal afnemen. In een omgewelde situatie is in de bovenste grondlaag immers meer 'nieuwere' grond aanwezig dan oude.

Wat opvalt in het muntbeeld is dat de munten van Utrecht domineren en dat de munten uit Holland nagenoeg afwezig zijn. De geografische relatie (Vecht) tussen Nederhorst den Berg en Utrecht is hiervoor een plausibele verklaring. (Afb.6).

Afb. 6. Redelijk zeldzame Maartensduits, Stad Utrecht, 1521. De patroonheilige St. Maarten is hier gezeten te paard en deelt zijn mantel met een verkleumde bedelaar. Numisnr. 1087668 (foto auteur).

Afb. 7. Onbekende muntvariant van Frederik van Baden, Stad Utrecht, 1496-1517. Numisnr. 1087668 (foto auteur)/

Tot slot nog twee bijzonderheden. Uit de muntvondsten blijkt dat niet elke kerkganger nobele gedachten had bij het collecteren; er zitten valse munten bij zoals enkele speelpenningen en een valse duit van Reckheim. Ook is het vermoeden bevestigd dat zich in archeologisch onderzocht kerkzand verrassingen kunnen bevinden. Niet alleen werden enkele zeldzame jaren van Utrechtse duitjes gevonden uit de eerste kwart 16^e eeuw, ook werd gestuit op een nog onbekende muntvariant van Frederik van Baden (1496-1517)¹⁷ (Afb. 7). Deze munt is na overleg geschonken aan het Geldmuseum te Utrecht ten behoeve van de nationale munt- en penningencollectie.

Naschrift

Aan dit unieke onderzoeksproject hebben circa 40 vrijwilligers meegewerkt. Het was een enorme inspanning, maar niet zonder resultaat. De belangrijkste constatering is dat onderzoek van kerkzand, ondanks een compleet verstoorde context, toch belangrijke, aanvullende informatie oplevert, die anders verloren zou zijn gegaan. Niet zelden wordt bij dit soort onderzoek op een munt- of muntvariant gestuit die nog niet eerder bekend was. Auteur wil met de bevindingen van het onderzoek pleiten voor meer aandacht voor onderzoek van kerkzand. Dat kan uitstekend uitgevoerd worden door AWN afdelingen.

Het gebruik van fijnmazige zeven en de inzet van metaaldetectoren heeft zijn vruchten afgeworpen. Duidelijk is gebleken dat voldoende tijd moet worden genomen om het uitgezeefde materiaal zorgvuldig na te kunnen lopen op vondsten. In het bijzonder vielen de dunne en kleine middeleeuwse muntjes nauwelijks op tussen de vele schilfertjes leisteen. Mocht ooit de vloer van de Willibrordkerk nog eens open gaan, dan valt hier nog veel te ontdekken, omdat slechts een top laag van ca. 40 cm. is verwijderd. Inmiddels is in het zuidportaal een vitrinekastje opgehangen waarin enkele van de vondsten uit de kerk zijn uitgesteld. De overige vondsten (inclusief de complete muntlijst) zijn overgebracht naar de Historische Kring Nederhorst den Berg, waar zij raadpleegbaar blijven voor eventueel vervolgonderzoek.

Met dank aan alle vrijwilligers die direct of indirect hebben meegeholpen aan dit zeeffproject, in het bijzonder Anne Fortuin, Jan Pelsdonk, Els van Damme, Rob Wolfrat, Marieke Verheul, Piet Leupen en de fotografen die hun hulp en werk belangeloos ter beschikking hebben gesteld. Een 8 min. durende documentaire die voorafgaand aan het onderzoek is gemaakt is te zien via: www.naerdincklant.nl.

A.T.E. Cruysheer, afd. Naerdincklant (13, Gooi- en Vechtstreek)
cruysheer@hotmail.com

Literatuur

- A, S. van der, Angenent, W., 2006. Rondom de stad: Gemeentelijke archeologie in EDE. Onder de vloer van de N.H. kerk van Bennekom. In: *Westerheem, nr 4, augustus 2006*.
- Amstel, Th.A.A.M. van, 1999. *De heren Van Amstel 1105-1378, Hun opkomst in het Nedersticht van Utrecht in de twaalfde en dertiende eeuw en hun vestiging in het hertogdom Brabant na 1296*. Hilversum 1999.
- Anoniem, 1970. De kerk van vele stijlen op de vreemde heuvel. In: *Gootsch Nieuwsblad, 2 september 1970*.
- Buitelaar, A.L.P., 1993. *De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek*, Middel-eeuwse Studies en Bronnen 37. Hilversum 1993.
- Cruysheer, A.T.E. en R.S. Kok, 2008. De IJzertijd en Romeinse tijd van Gooi- en Vechtstreek. In: *Naerdincklant Jaarboek 2007* (in prep.).
- Damme, E.N.G. van, 2007. De familie van Aemstel en de strategische 'Berg Ter Horst'. In: *Tijdschrift Tussen Vecht en Eem, 25^e jrg., nr. 1, maart 2007*.
- Kok, R.S., 2007. Wat de bodem vertelt over de vroegste bewoningsgeschiedenis van de Vechtstreek en de rol die de amateur-archeoloog daarbij kan spelen. In: *Tijdschrift Historische Kring Breukelen, volume jaargang 22, nr. 2*.
- Leupen, P. 1996. Werinon, Willibrord en Liudger. In: *Werinon, Uitgave van de Historische Kring Nederhorst den Berg*, nr. 22, september 1996.
- Karsemeijer, H.N., 1993. De bouwgeschiedenis van de Willibrordkerk. In: *Tussen Vecht en Eem, 11^e jrg., nr. 2, mei 1993*.

- Krol, J., 1949. De Nederlands Hervormde Kerk (blz. 107-116). In: *De Geschiedenis van Nederhorst den Berg*.
- Out, J.V.M., 1974. De Nicolaaskerk van Eemnes-Buiten. Een historische schets. In: *Tijdschrift Tussen Vecht en Eem*, jrg. 4, afl. 4, november 1974.
- Out, J.V.M., 1989. Op zoek naar schatten... Nieuwe feiten over een oude kerk. In: *Historische Kring Eemnes*, jrg. 11, nr. 1, april 1989.
- Scherpenhuijsen, K., 1996. Grafkelders in de Willibrordkerk. In: *Werinon, Uitgave van de Historische Kring Nederhorst den Berg*, nr. 23, december 1996.
- Wiggers, R., 2000. Middeleeuws glas uit Diemen. In: *Westerheem, tijdschrift voor de Nederlandse archeologie*, jrg. 49, nr. 1, februari 2000.
- Wiggers, R., 2004. Laat-Middeleeuws Glas uit Diemen. In: *Het Profiel*, juni 2004.

Noten

1. In 1917 is in het dorp een 32 m diepe boring gezet (gegevens TNO-Dinoloket), die alleen zand aanboorde, waaruit bleek dat het hier om opduikende Pleistocene zanden gaat.
2. Kok 2007 en Cruysheer/Kok 2008 (in prep.).
3. Van Damme, 2007. Ook wordt in dit fraaie overzichtsartikel de veronderstelde familierelatie geïdentificeerd tussen de beroemde familie Van Aemstel en (de grootmoeder van) Liudger.
4. Mondelinge mededeling P. Leupen (zie ook Leupen, 1996).
5. De destijds 'aantrekkelijk' gelegen berg vormde tenslotte, buiten een economisch gunstige ligging tussen het Overmeer en Uitermeer (visvangst en vogeljacht), ook het middelpunt tussen Utrecht en Muiden/Zuiderzee – als schakel in het zogeheten 'river-based-trading-system'. Bovendien zijn volgens Dekker Naarden en Muiden dochterkerken van Werinon en grensden die volgens een goederenlijst in de 10^e eeuw nog aan de moederkerk. De (kerk)berg van Nederhorst/Werinon (zie ook Leupen, 1996, 582) ligt tussen Loenen enerzijds en Naarden/Muiden anderzijds waarbij de heuvel zowel geografisch, religieus als mogelijk ook demografisch een centrumfunctie vervulde.
6. Een bekend voorbeeld in Nederland is de NH kerk te Elst, waarvan de Vroeg Middeleeuwse voorgangers zijn gebouwd op de resten van een Gallo-Romeinse omgangstempel. Ook deze Romeinse tempel, die twee bouwfases kent, is vermoedelijk geënt op een inheemse voorganger. De tempels zijn gebouwd op een heuveltje(!), gelegen op de splitsing van twee oude rivierarmen van de Rijn.
7. Rijksmonumentnr. 30298, zie voor de korte en bondige beschrijving: www.kich.nl.
8. Gooisch Nieuwsblad, 1970.
9. Mondelinge mededeling A.R. Fortuin (voorzitter herinrichtingcommissie).
10. Mondelinge mededeling J. Colenbrander (architect en lid herinrichtingcommissie).
11. Krol, 1949, 115.
12. Gooisch Nieuwsblad, 1970.
13. Scherpenhuijsen, 1996.
14. Van der A en Angenent, 2006.
15. Wel werd in 2000 en 2003 nabij het koor van de Mariakerk in Diemen (kerkhof)zand uitgezeefd waarbij de nodige gebrandschilderde glasfragmenten en muntjes werden gevonden (Wiggers, 2000 en 2004). Ook bijvoorbeeld te Eemnes kwamen de nodige muntjes en bouw materiaal van onder de kerkvloer, waaronder een bracteaat uit 1366 (Out, 1974 en 1989).

16. Door devitrificatie in de grond vertoont het glas soms alle kleuren van de regenboog. Dit verweringsproces is een spontaan verschijnsel en wordt irisering genoemd.
17. Dit betreft Numisnr. 1087668. De munt is een variant van het type zoals beschreven in Van der Chijs XXII.19, met als omschrift '+MO (FR)EDRICI E(PI) TRAEC' in plaats van '+FRED ... EPI ... TRAE' (schriftelijke mededeling J. Pelsdonk, Geldmuseum).

Ignatius van Logteren en Jacob de Wit op Bosch en Hoven en huis Heemstede

Eind 2005 verscheen het boek *Ignatius en Jan van Logteren beeldhouwers en stuc-kunstenaars in het Amsterdam van de 18de eeuw*, door P.M. Fischer, dat ondergetekende mocht bezorgen. Hij verwachtte dat het boek meer werk van de Van Logterens aan het licht zou brengen en aan die verwachting lijkt nu voldaan te zijn.

Afb. 1. Ontwerp door Ignatius van Logteren van een ornamentaal voetstuk voor een bol, opgehouden door drie putti, de vierde leunt op een vaas met bloemen. Mogelijk stellen zij de vier seizoenen voor. De rechter putto lijkt een flambouw te dragen en is dan de winter, de voorste, liggende figuur lijkt Flora voor de lente te zijn. (coll. KOG)

Afb. 2. Foto van een aardglobe op een ornamentaal voetstuk voor het huis Bosch-en-Hoven te Haarlem, ca. 1910. (coll. Eskes).

In het archief van het KOG in het Rijksmuseum te Amsterdam berust een tekening (Afb.1) van een weelderig uit te voeren voetstuk voor een bol van de hand van Ignatius van Logteren (1685-1732). Onbekend is of dit ontwerp ooit tot realisatie kwam.

Door een gelukkig toeval¹ kwam ondergetekende een foto op het spoor van een sterk op het ontwerp gelijkende sokkel met een bol daarop (Afb.2). Deze sokkel stond voor het herenhuis van het buiten **Bosch-en-Hoven** te Haarlem. Dat ca. 1922 afgebroken buiten lag aan de zuidkant van de Haarlemmer Hout zoals te zien op de onderrand van de kaart 'Gedeelte van Noort Kennemerlant'. Die kaart behoort bij het plaatwerk *Het Zegenpralent Kennemerlant*² dat tussen 1730-'32 in twee delen verscheen. Op plaat 98 van dit plaatwerk is het, volgens de beschrijving in 1730 voor de doopsgezinde Jacob Alewijn Ghijsen (1696-1760), met een verdieping verhoogde, zeven traveeën brede, huis te

Afb. 3. Gravure door H. Spilman waarop de bol met zijn voetstuk van afb.2 reeds te zien is, ca.1761. (Aangename Gezichten....).

zien. Zeer waarschijnlijk heeft Ignatius van Logteren de hand gehad in de vergroting en de beeldhouwkundige decoratie van het huis. Van zijn hand is een ontwerp voor een lichtkoepel boven het trappenhuis³ bewaard gebleven. Een dergelijke lichtkoepel is te zien op alle afbeeldingen van het huis.

Midden op diezelfde plaat 98 staat in een ronde vijver voor de toegang tot het huis een beeld van een kinkhoornblazende tritoon. Die heeft nadien plaats gemaakt voor de sokkel met de bol van afbeelding 2 zoals blijkt op de plaat van H. Spilman⁴ uit 1761 (Afb.3). De op de sokkel staande bol blijkt een aardglobe te zijn met zorgvuldig ingegraveerde meridianen, keerkringen, evenaar, breedtegraden en werelddelen. De globe heeft de stand die de aarde in de ruimte ten opzichte van de zon inneemt. Om als zonnewijzer dienst te doen moet de aardas op de poolster gericht zijn. De rijk met acanthusbladeren en bloemguirlandes in Lodewijk XIV stijl gedecoreerde sokkel is zo fijn uitgewerkt dat toeschrijving aan Ignatius van Logteren verantwoord lijkt. Ook het rijke lofwerk rond de klok aan de andere zijde van het huis (Afb.4), de versieringen aan weerszijden van het raam boven de toegangsdeuren – alleen te zien als de stores dicht zijn – en de consoles onder de gootlijst, eveneens Lodewijk XIV, zouden uit het Van Logteren atelier kunnen stammen. De attiek met de zes vazen lijkt jonger te zijn en zou rond 1800 aangebracht kunnen zijn bij de modernisering van het huis door J. D. Zocher sr. (1763-1817), die volgens Lutgers⁵ daarbij betrokken was. Het bolmotief is herhaald, waarschijnlijk in hout, op het dak van de ‘sallon’,

Afb. 4. Foto van de achterzijde van Bosch-en-Hoven met op het grasperk de aardglobe en op de atiek de klok, ca. 1990 (coll. Eskes).

een dubbel tuinhuis verbonden door een halfronde poort waarop als bekroning een grote bol op een brede sokkel prijkte.⁶ Het ontwerp van dit tuinhuis is door Fischer aan Van Logteren toegeschreven.

Op de verschillende platen van het buiten staat een flink aantal beelden, een deel daarvan heeft nog tot de afbraak bij het huis gestaan blijkens twee foto's in het familiealbum. Die twee door JanPieter van Bourscheit (1669-1728) gesigeneerde Hercules beelden staan sinds 1924 in de tuin van het Rijksmuseum; een op plaat 99 (2) aan het eind van de tuinas zichtbare beeldengroep Roof van Proserpina door Pluto vond een plaats naast de provinciale griffie bij Paviljoen Welgelegen aan de noordkant van de Haarlemmer Hout. Of er ook standbeelden van Van Logteren in de tuin hebben gestaan is onbekend.

Nu zult U zich afvragen wat een artikel over een Kennemer buiten met onze streek te maken heeft. Dat heeft als oorzaak een tweede gelukkig toeval waardoor bekend werd dat de sokkel met de globe in het park van het huis **Heemstede** te Houten terecht is gekomen. Ons bestuurslid, de heer Lisman, die een boek over dat huis en zijn park het licht deed zien, heeft de sokkel met zijn bol

Afb. 5. Foto van het huis Heemstede te Houten met daarvoor de sokkel met de aardglobe afkomstig van het buiten Bosch-en-Hoven te Haarlem. (coll. Lisman).

Afb. 6. Bovendeurstuk, grisaille of wijde door Jacob de Wit, afkomstig uit het huis Bosch-en-Hoven te Haarlem. Niet gesigneerd. De gestoken houten lijst om de op linnen geschilderde putti met bloemen, die de Lente voorstellen, is origineel (alleen de schildering 83,5x153,3 cm, ex coll. auteur).

in 1971 gefotografeerd voor het huis (Afb. 5). In 1983 schreef globespecialist, de heer P. van der Krogt, over deze globe een artikel⁷ waarin hij het kaartbeeld op de globe dateert als begin 18de eeuw omdat het sterk lijkt op de aardglobes van Gerard en Leonard Valk te Amsterdam. Dat past goed met de jaren 1730-'32 waarin Van Logteren werk deed voor Bosch-en-Hoven. Waar sokkel en globe gebleven zijn in de periode van verval en de brand van het huis Heemstede is onbekend, maar wij dagen onze leden uit er naar uit te kijken.

Als de naam Van Logteren als decorateur valt kan verwacht worden dat ook die van Jacob de Wit (1695-1754) ter sprake komt, zij werkten immers vaak samen.⁸ Ook bij Bosch-en-Hoven is dat het geval. Bij de verkoop van het buiten heeft de familie een bovendeurstuk van zijn hand behouden dat boven een dubbele deur moet hebben gezeten gezien de totale breedte, 1 m 90, met het licht van links invallend (Afb.6). De oorspronkelijke symmetrisch gestoken lijst is nog om de schildering aanwezig en zou uit 1735-'40 kunnen zijn.⁹ De vijf putti op de grisaille zijn in de weer met bloemen hetgeen wijst op de Lente. Of de andere drie seizoenen in dezelfde ruimte aangebracht geweest zijn is niet meer te achterhalen. Waar wel alle vier de seizoenen aanwezig waren was in het tuinpaviljoen op Bosch en Hoven.¹⁰ In 1733, gezien het jaartal dat Jacob de Wit achter zijn signatuur penseelde, heeft hij daarvoor vier bovendeurschilderingen op linnen gemaakt van

53x143 cm met telkens vier putti. Deze laatste zijn in de weer met respectievelijk bloemen, korenhalmen, een wijnavat en een vuurtje. Bij het overlijden van Jacob de Wit was Jacob Alewijn Ghijsen een van zijn twee schuldenaren.¹¹

E. Munnig Schmidt

Loenen 2007

Noten

1. De heer J.A.O. Eskes te Zeist erfde een fotoalbum van zijn grootmoeder, die het buiten rond 1920 gelegateerd kreeg van haar tante. Kort daarna werd het buiten verkocht, is het huis afgebroken en werd in het park een villawijk gebouwd. Schrijver dezes trof zijn studiegenoot Eskes onlangs op een dispuutslunch waarbij zijn connectie met Bosch-en-Hoven bleek.
2. Hendrik de Leth, 1730-'32, *Het Zegenpralent Kennemerlant* met tekst door M. Brouërius van Nidek, uitgegeven door Andries en Hendrik de Leth, konsthandelaars op de Beurssluis, in den Vischer. Gravures 98, 99 en 100.
3. Archief Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, portefeuille 36 A-J.
4. H. Spilman en C.v. Noorde, 1761-'63, *Aangenaame Gezichten in de Vermakelijke Landsdouwen van Haarlem*, Haarlem.
5. P.J. Lutgers, 1837-'44, *Gezigten in de Omstreken van Haarlem*, Loenen aan de Vecht.
6. Zie noot 2, afbeelding 100, en noot 7 blz. 264.
7. P. van der Krogt, 1983, Een globe als zonnwijzer, *Caert Thresoor*, 2^e Jg. nr.1, blz.13-14. Zie ook J.G. van Cittert-Eymers en M.J.Hagen, 1984, *Zonnwijzers in Nederland*, blz. 15, 16 en 109.
8. P. M. Fischer, bezorgd door E. Munnig Schmidt, 2005, *Ignatius en Jan van Logteren beeldhouwers en stuc kunstenaars in het Amsterdam van de 18de eeuw*, o.a. blz.151-152.
9. Veiling Christie's Amsterdam, 17 november 2007, *Old Master Pictures*, lot nr.234.
10. Veiling Sotheby's Amsterdam, 17&18 december 2007, *Noortman Collection*, lot nr.67.
11. A. Staring, 1958, *Jacob de Wit*, blz. 109.

Ruyteveldt, Donkervliet en Slootwijk

Introductie

In het Jaarboekje 2006 kon de lange reeks van verdwenen buitenplaatsen langs de Angstel, voor zover gelegen aan de oostzijde daarvan, afgesloten worden met de ten noorden van het nog bestaande **Valckenheining** gelegen Den Haring. Met **Valckenheining** werd de grens van het Gerecht Abcoude-Baambrugge bereikt (Afb. 1).

Afb. 1. Donkervliet op de kaart van Claes Jansz. Visscher uit 1675. Het noorden ligt rechts. Het naastgelegen Ruyteveldt wordt hier abusievelijk Ruytesteyn genoemd. De weg tussen 'Ruytesteyn' en Baambrugge is er nooit geweest. (Coll. Munnig Schmidt).

Rest ons nu aandacht te besteden aan de nog onbesproken buitens aan de westzijde van de Angstel, de Veenzijde genoemd: **Ruyteveldt** en **Slootwijk**.

De omschrijving 'Veenzijde' geeft al aan dat de grondgesteldheid ten westen van de Angstel bepaald minder geschikt was voor het stichten van luthoven met lanen en boompertijen, dan die in de Oostzijderpolder, waar er dan ook veel meer tot stand zijn gekomen.

Tussen **Slootwijk** en **Ruyteveldt** is vrijwel tezelfdertijd nog de plaats **Donkervliet** gebouwd, die wél de 21ste eeuw mag meebeleven – zij het twee maal herbouwd – en die bovendien interessant genoeg is om in deze bespreking voor wat de periode vóór 1729 betreft 'mee te nemen'. In het jaarboekje van 1997 werden **Donkervliet** en **Lindenhoff** besproken vanaf 1729. Hier worden op dat artikel nog enige verbeteringen aangebracht. Het slot **Loenersloot** sluit hier over de grens van het Gerecht, de rij.

Ruyteveldt

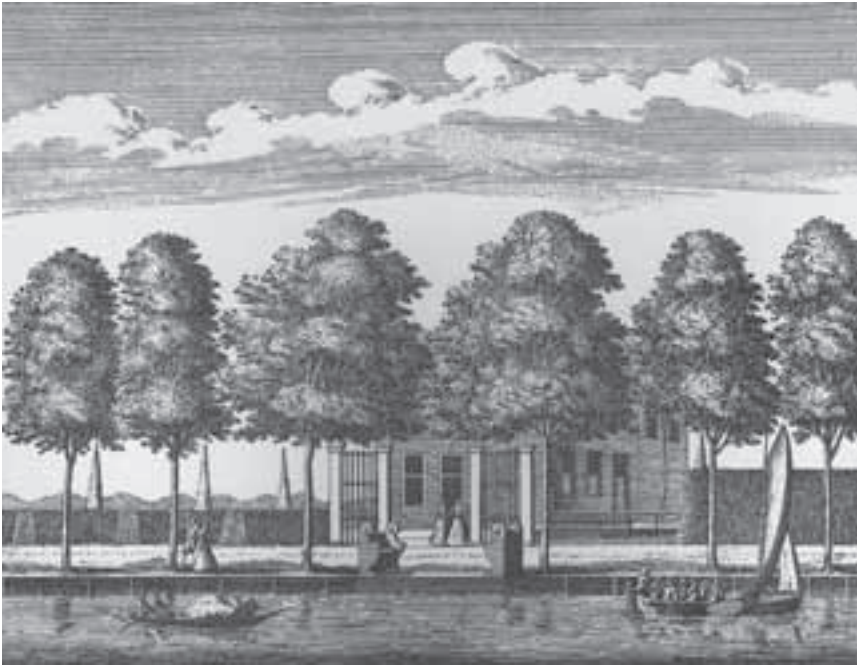
Ruyteveldt was van de drie in de 'Roodemoolenpolder' naast elkaar gelegen buitenplaatsen op de Veenzijde nabij Loenersloot, degene die het meest in de richting van Baambrugge was gelegen.

De hierbij afgebeelde gravure uit het boekwerk *Hollands Arcadia* van Rademaker (1730) (Afb. 2) geeft een zeer bescheiden 'heerschapshuis' weer, waarvan de bovenverdieping schuil gaat achter het langs de oever van de Angstel opgroeiende geboomte; een situatie die zich bij de Oostzijderpolder niet kon voordoen, wegens het aan die zijde van de Angstel gelegen jaagpad voor de schippers.

Het oudst aangetroffen bericht over de eigendom van **Ruyteveldt** dateert uit 1656, waaruit blijkt dat de nalatenschap van zaliger mr. Johan van de Poll, aan wie **Ruyteveldt** behoorde, in vier staken toeviel aan kinderen en andere directe familieleden van de overledene.

Johan van de Poll was Raad en lid van de Vroedschap van de stad Utrecht. Zijn voorgeslacht wordt al genoemd in het repertoire op de lenen van Gaasbeek, waar, onder weglating van oudere vermeldingen, genoteerd wordt dat in 1620 een burger van de stad Utrecht een leen van 5 morgen overdraagt aan Cornelis van de Poll, overste cameraar van Utrecht.

Het betreffende overzicht vervolgt dan met: '09-03-1633 François van de Poll, bij dode van Cornelis, gewezen burgemeester, zijn Vader', waarna Lucas van de Poll wordt vermeld op '15-10-1653 bij dode van François, zijn Vader'. Lucas van de Poll draagt dan in 1657 het leen over aan een koopman te Amsterdam, hetgeen kon worden verwacht, gezien de hierboven al genoteerde overdracht van **Ruyteveldt** in 1656.

Afb. 2. Ruyteveldt in 1729/'30, ets gravure door Abraham Rademaker in *Hollands Arcadia*. (Herdruk 1968).

In dat jaar 1656 werd **Ruyteveldt** verkocht aan Pieter de Vos, notaris te Amsterdam, bij welke gelegenheid de buitenplaats werd omschreven als 'een hofstede, gelegen aen 't Geyn by de Donkere brugge, bestaande in een huysinge, vijver daeromme, boomgaert, thuynbemanteling, huysmanswoning, erve, werf, loodse ende hoybarch, mitsgaders 't land en de bosschen tot dese hofstede behoorende, groot in alles tesamen ongeveerlyck 19 mergen'.¹

De afzonderlijk genoemde 'huysmanswoning' was de woning voor de boer, die de niet tot 'tuyn' of 'plantagie' ingerichte gronden exploiteerde, terwijl het 'huysinge' naast de huismans woning, aangeeft dat hier sprake is van een buitenplaats. Zoals bij de vorige beschrijvingen van buitens uit de 17de eeuw langs de Angstel al is opgemerkt werd het 's zomers buiten wonen in deze omgeving mogelijk dankzij de aanleg van de trekschuit-route tussen Amsterdam en Utrecht rond 1630.

Op de kaart van Nicolaes Visscher uit 1675 komt de plaats **Ruytsteyn** voor op de plaats van **Ruyteveldt**; in de archivalia is die naam niet terug te vinden.²

Bijzonder lang heeft dit buiten niet bestaan in deze vorm, **Ruyteveldt** was van alle aan de Angstel gesitueerde buitenplaatsen de eerste waarvan te lezen is dat het heerschapshuis werd afgebroken. Daar moet wel een periode van geleidelijk verval aan vooraf zijn gegaan. Had de weduwe van Pieter de Vos in 1700 het gehele object nog voor Fl. 10.000,- aan Lodewijk van Diemen kunnen verkopen,³ veertien jaar later droeg Van Diemen het voor Fl. 9.000,- aan Hendrik Priem over,⁴ waarna deze er zeven jaar later nog maar Fl. 5.500,- voor kreeg.⁵ De nieuwe eigenaar van het buitengoed in 1721 was de weduwe van mr. Hendrikus Spoorenberg, die er zelf ging wonen en de landerijen met de boerderij verhuurde. Na haar overlijden kocht zekere Anthonie de Harder de buitenplaats in 1742,⁶ doch al vier jaar later waren het de erfgenamen van Anthonie die een overeenkomst sluiten met de eigenaar van de zuidelijk aanpalende boerenhofstede over het plaatsen van een schuithuis en in 1747 vond de estimatie van **Ruyteveldt** plaats, nagelaten door Anthonie de Harder.⁷ Zijn erfgenamen brachten de buitenplaats in 1761 in publieke veiling, waarbij het buiten eigendom werd van Jan Nieuwland.⁸ Hij had geen andere bedoelingen dan geld te verdienen met deze aankoop en heeft het heerschapshuis, zodra het zijn eigendom was geworden, doen afbreken. In die tijd was het met de toen lage lonen zo dat het van de afbraak afkomende materiaal voor een goede prijs verkocht kon worden.

Tuinsieraden, broeiramen, lessenaars en ander tuingereedschap werden afzonderlijk geveild, waarna de boerderij en verdere getimmerten, o.a. een stalving voor 20 stuks vee, door Jan Nieuwland nog datzelfde jaar 1761 weer op een veiling van de hand werden gedaan.⁹

Helaas ontbreken bij laatstgenoemde transacties vermeldingen van de koopsommen, zodat het niet mogelijk is om te zien of sprake is van winst of kapitaalvernietiging. Aan het eind van de 18de eeuw, wanneer de afbraak van tal van buitenhuizen aan de orde is, zijn het economische omstandigheden en overheidsmaatregelen, die tot afbraak leiden, terwijl deze huizen te klein waren om door bijvoorbeeld instellingen te worden benut; agrarisch gebruik lag dan het meest voor de hand.

Bij **Ruyteveldt** werd na 1761 nog uitsluitend gesproken van een boerenhofstede en Jan Nieuwland werd alleen nog aangesproken voor eerder op het heerschapshuis drukkende belastingen – hoofdzakelijk huis- en haardstedegelden – die hij verklaart alsnog volledig te zullen betalen. Uit de snelheid waarmee de betreffende veilingen na elkaar plaats vonden is de conclusie dat de koper, Jan Nieuwland, in 1761 de vooropgezette bedoeling had het gebruik als buitenplaats te beëindigen. Hij zag daar blijkbaar ‘brood’ in.

Noten

1. GAA, CD rom d.d. 09-07-1656.
2. Jb. Niftarlake 1997, blz. 28.
3. HUA, Dorpsger. nr. 19. d.d. 18-01-1700 en 23-03-1700.
4. HUA, Dorpsger. nr. 8. d.d. 14-04-1714.
5. HUA, Dorpsger. nr. 9. d.d. 30-04-1721.
6. HUA, Dorpsger. nr. 20 akte nr. 93.
7. HUA, Dorpsger. nr. 11 akte nr. 23.
8. HUA, Dorpsger. nr. 11 akte nr. 263.
9. HUA, Dorpsger. nr. 11 akte nrs 277 en 278.

Eigenaren Ruyteveldt	
Mr. Johan van de Poll	voor 1633-'56
Raad en cameraar van Utrecht	
Verkoop	
Pieter de Vos	1656-'16 ..
Notaris te Amsterdam	
Weduwe De Vos	16 ..-1700
Verkoop Fl. 10.000	
Lodewijk van Diemen	1700-'14
Verkoop Fl. 9000	
Hendrik Priem	1714-'21
Verkoop Fl. 5500	
Wed. Ulderick Spoorenberg	1721-'42
Verkoop	
Anthonie de Harder	1742-'46
Vererving	
Erven De Harder	1746-'61
Verkoo	
Jan Nieuwland	1761
Sloop buitenhuis, boerderij blijft	

Donkervliet

Van de drie buitenplaatsen, die in de beschutting van het aloude slot **Loenersloot** aan de oever van de Angstel zijn ontstaan, is **Donkervliet** mogelijk de oudste omdat er van ouds een brug voor lag die ook de aan weerszijden gelegen plaatsen **Ruyteveldt** en **Slootwijk** bereikbaar maakte. Boerderijen konden nog wel via een dam of brug over de ver weg gelegen Veenwetering op de grens met Vinkeveen bereikt worden, maar voor een buitenplaats aan de Angstel was dat geen adequate en stijlvolle benadering. Daarvoor was een brug over de Angstel de aangewezen oplossing. Weliswaar lag bij het dorp Baambrugge zo'n openbaar toegankelijke oeververbinding, maar het ter plaatse ontbreken van een doorgaande weg of voetpad aan de westzijde van de Angstel maakte dat daarvan de huizen niet konden worden ontsloten. Op de kaart van Visscher is

Afb. 3. De brug voor Donkervliet met rechts de vernieuwde koepel en achter het brugdek het speelhuis van Slootwijk. Onder de bomen zijn de ramen en de stoep te zien en de golvend geschoren haag voor het huis Donkervliet. Tekening uit ca.1755 door Dirk van der Burg (1723-'73) (Coll. Albertina Wenen).

schuin door de weilanden zo'n pad naar Baambrugge getekend, maar dat heeft er nimmer gelegen.

Vóór **Donkervliet** is sinds 1664 of mogelijk al eerder, een brug, – een ophaalbrug –, aanwezig. Kennelijk lag medegebruik van de reeds aanwezige toegangsbrug tot het slot Loenersloot niet in de rede. Anderzijds is deze omgeving eerst ná de instelling van een geregelde dienst met de trekschuit tussen Amsterdam en Utrecht, hetgeen kort na 1630 plaats vond, aantrekkelijk geworden voor de realisering van buitenplaatsen. Voor zover kon worden nagegaan dateert de oudste aan de oever van de Angstel in het Gerecht Abcoude-Baambrugge gesitueerde buitenplaats van het vierde decennium van de 17^e eeuw, **Zorgvrij**,¹ waarmee – gezien de akte uit 1664 – de bouwperiode voor de onderhavige buitens ongeveer is bepaald.

Daarbij is buiten beschouwing gelaten dat Loenersloot vanuit de stad Utrecht betrekkelijk gemakkelijk te bereiken was, zodat eerdere occupatie mogelijk was. Toen de brug vóór **Donkervliet** eenmaal was gebouwd, werd het ook mogelijk om de aanpalende bureneigenaren van **Donkervliet** en van de buitenplaats Ruyteveldt aan te spreken om bij te dragen in de onderhoudskosten van de Donkervlietse brug.

Een officiële regeling daarvan is vastgelegd in de akte van notaris Venkel te Amsterdam uit 1664, naar welke akte in de loop der jaren herhaaldelijk wordt verwezen, overigens zonder de gebruikelijke aantekening: ‘alhier vertoont en teruggenomen’. In het betreffende dossier is deze akte dan ook niet meer aanwezig; men zag er kennelijk van af om deze akte in zijn geheel over te schrijven. Wel werden de belendende eigenaren genoemd: Nicolaes Seep, eigenaar van **Slootwijk**, en Jan Corn. Cors, eigenaar van 8 morgen land zonder bebouwing gelegen tussen **Donkervliet** en **Ruyteveldt**; Zij namen de mede-onderhouds-verplichting voor de brug op zich en verkregen tevens het recht om over de grond van **Donkervliet** hun eigendommen te bereiken.

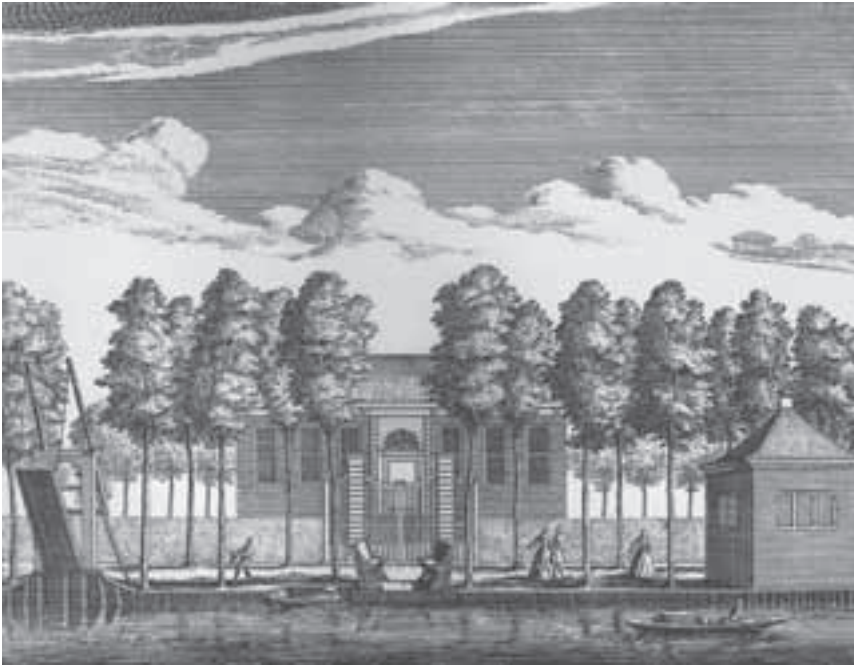
De brug was door de geringe breedte alleen geschikt voor voetgangers en ruiters, (Afb. 4), maar omdat van zowel **Donkervliet** als van de aan weerszijden gelegen buitenplaatsen **Slootwijk** en **Ruyteveldt** de gronden doorliepen tot aan de Vinkeveensche Veenwetering, veronderstelt schrijver dezes dat een ruimere ontsluiting aan die zijde voor het onderhoud van de landerijen mogelijk was. Een mogelijke aanwijzing daarvoor werd aangetroffen in een registratie van eigendom, waaraan is toegevoegd dat de ‘Weteringhsbrugh’ gemeen moet worden onderhouden; maar of deze brug in de omgeving van de drie onderhavige buitenplaatsen lag is onzeker.

Over hoe **Donkervliet** er in het midden van de 17^e eeuw heeft uitgezien ontbreken de gegevens, maar andere in die jaren gerealiseerde buitenplaatsen geven wel een indruk, zie o.m. de buurman, **Ruyteveldt**, Afb.2, of **Meebaal**.² **Donkervliet** is genoemd naar de molenvliet, die langs het huis liep vanaf de Donkere molen, een watermolen die achter op het land stond.

De oudste mededeling over het gebruik van het heerschapshuis van **Donkervliet** werd aangetroffen in de archieven van het Gerecht Abcoude-Baambrugge, waar Catharina van Lindt liet optekenen dat haar broer, Tieleman van Lindt op 27 April 1719 is overleden op de buitenplaats.³ Zij veronderstelt erfgenaam van haar broer te zijn, en verklaart dat zij de begrafeniskosten zal voorschieten en de boedel zal doen verzegelen. Haar broer woonde in Amsterdam maar ontving denkelijk verzorging tijdens zijn laatste ziekte bij zijn zuster, die op **Donkervliet** woonde.

Zij, zowel als haar broer, hebben maar kort van de buitenplaats kunnen genieten; slechts drie jaar eerder was namelijk de estimatie van **Donkervliet**, nagelaten door mevrouw Beckers, geregistreerd. Kennelijk is de buitenplaats door haar erfgenamen van de hand gedaan en in de handen van Tieleman van Lindt overgegaan.⁴

Maar ook die overboeking is niet de oudste: de geschiedenis van de bouw en de opeenvolgende eigenaren van **Donkervliet** in de 17^e eeuw kon niet volledig worden gereconstrueerd, maar wel is uit een tweetal akten uit 1664 op te ma-

Afb. 4. Donkervliet in 1729/'30, ets gravure door Abraham Rademaker in *Hollands Arcadia* (Herdruk 1968).

ken dat Bartholomeus Jans, koopman te Amsterdam, zijn schoonzoon, David Spruyt, machtigt om zowel de 5 morgen die leenroerig zijn aan de Hoog Mogende Heeren Staten en Landen van Utrecht, als de 17 morgen vrij allodiaal goed, die samen de 22 morgen van **Donkervliet** vormen, – ‘hofstede, huysinge, bergen, schuuren, bepotingen en beplantingen, timmeragien daerop staende’, – te transporteren aan Cornelis Berkman, voor rekening van Jacomina van Ackeren, weduwe van wijlen Jan Franken Buyskool.⁵

Hoe het ook zij, in 1729 blijkt het decor volkomen veranderd: in het boekwerk *Hollands Arcadia* wordt vermeld dat **Donkervliet** eigendom is van Gijsbert van Hogendorp, en de gravure toont een onmiskenbaar in de bouwstijl van het begin van de 18^e eeuw gerealiseerd eenvoudig buitenverblijf, (Afb. 4), mogelijk gebouwd op de fundamenten van eerdere bebouwing.

Voor zover de schaars beschikbare gegevens over **Donkervliet** in de 17^e eeuw conclusies toelaten, moet worden verondersteld dat in het midden van die

eeuw **Donkervliet** een bescheiden buitenplaats was, waarvan het heerschaps-huis zich leende voor zomerverblijf, maar dat ook permanent bewoond kon worden. In het tweede decennium van de 18^e eeuw is daaraan mede door gebrekkig onderhoud een einde gekomen en is het geheel in andere, meer kapitaalcrachtige, handen overgegaan.

Die nieuwe eigenaar was, zo vermeldt *Hollands Arcadia*, Gijsbert van Hogendorp, Ontvanger Generaal van de Vereenigde Nederlanden.

De officiële papieren over status en afkomst van Gijsbert van Hogendorp brengen nog wat meer licht. Het blijkt te gaan om de Hoogwelgeboren Heer Gijsbertus Steenbergensis, Graeve van Hogendorp, Vrijheer van Hofwegen, Tilburg en Goirle, waarvan het geslacht terugvoert op Gijsbrecht Gillisz van Hogendorp, Heer van Grijsoord, overleden 1584, advocaat voor het Hof van Holland.⁶

Dit geslacht heeft zich gedurende vele jaren bewogen in de sfeer van het openbaar bestuur, aanvankelijk plaatselijk; (substituut van de baljuw, cq drossaard van de baronie van Steenberg) en is geleidelijk in de loop der jaren betrokken geraakt bij 's Lands bestuur, juist in de tijd dat zich de grote veranderingen van Republiek met het Stadhouderschap via diverse tussenstadia naar Koninkrijk voltrokken.

De naam van Gijsbert Karel van Hogendorp zal menigeen zich in dit verband uit de geschiedenisboekjes herinneren. De hiervóór uit *Hollands Arcadia* aangehaalde Gijsbert van Hogendorp was een neef of oom van Gijsbert Karel, terwijl een broer van deze, Diederik of Dirk geheten, zijn sporen heeft verdiend in dienst van het Lands-bestuur, – maar dan ten dienste van Oost- en West-Indië – zodanig, dat in het begin van de 19e eeuw een comité actief was om in Suriname een gedenksteen voor hem op te richten.

Als redegeving wordt daarbij vermeld: “een man, wiens denkbeelden en bemoeiingen van groote betekenis zijn geweest voor de staatkundige ontwikkeling van Nederlands Indië.”

Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat het eerbiedwaardig lid van de oude adel, dat de graaf van Hogendorp in 1720 was, het niet met zijn statuut overeen vond komen om een oud en mogelijk enigermate vervallen huis op de buitenplaats als woning te kiezen, en dus voor afbraak en nieuwbouw koos in de toen moderne bouwstijl, zoals afbeelding 4 die weergeeft.

Over zijn activiteiten in Abcoude-Baambrugge wordt in de archieven van dit gerecht niets vermeld en in 1756 nemen zijn erven opnieuw Frederik van Duuren, meester-timmerman, als hun vertrouwensman in de arm, teneinde **Donkervliet** te verkopen conform de koopcedulle, die daarvan staat gemaakt te worden. Koopster was mejuffrouw Maria Petronella de Neufville, die met haar tante Maria de Neufville haar intrek in het nog betrekkelijk nieuwe huis nam.⁷

Over Maria de Neufville (1699-1779) verscheen in 1997 een boekje: 'Het Verhaal van mijn Droevig Leven', van de hand van Tony Lindyer, waarin weinig of niets te vinden is over het huis, de indeling daarvan en de omgeving van **Donkervliet**, noch over de andere door haar bewoonde huizen. Het lijkt alsof Maria zich wentelt in haar tranen en haar 30 jaar jongere nichtje daarin meesleurt. Maria heeft eerst een aantal jaren in Haarlem aan het Spaarne gewoond, waar zij het buitenleven heeft leren kennen. In 1744 bracht zij in augustus en september enige tijd door op de buitenplaats **Lindenhoff**, tussen Abcoude en Baambrugge gelegen, die zij zodanig in haar hart sloot, dat die met onmiddellijke ingang werd gehuurd. In 1746 verhuisde zij naar een huurwoning in Utrecht waar haar nichtje bij haar kon komen wonen.⁸

Hoewel Maria haar hart gevolgd had vermocht deze nieuwe huisvesting toch geen blijvende verandering in haar kijk op het leven te bewerkstelligen. Op haar reizen per trekschuit tussen Utrecht en Amsterdam viel haar oog op het in 1751 te huur staande **Donkervliet** dat zij prompt met haar nichtje betrok.

In 1756 kon niet Maria Petronella de buitenplaats **Donkervliet** zoals gezegd aankopen. Zij zou die tot haar overlijden in 1773 in bezit houden en samen met haar tante blijven bewonen. Maria zocht daarna in het huis **Leeuwenstein** aan de Vleutense Wetering onder Utrecht een nieuw onderkomen, waar zij na het overlijden van haar nichtje alleen haar verdere dagen sleet, totdat aan haar treurige leven in 1779 een einde kwam.⁹

Donkervliet stond intussen enige jaren op naam van de erven Maria Petronella de Neufville zonder dat die grote haast maakten met de verkoop van de buitenplaats. Eerst in 1780 vond het transport plaats aan Albertus van Soest, die op het huis is gaan wonen en de bijbehorende boerderij en land verhuurde.¹⁰ Op de kadasterkaart van 1832 is te zien dat het huis dwars voor en tegen de boerderij was aangebouwd (afb. 5).

Bij dat land behoorde tevens de 8 morgen wei- en hooiland zonder bebouwing, gelegen tussen **Donkervliet** en het al besproken **Ruyteveldt**, die in de 17^e eeuw eigendom waren van Jan Corn. Cors en later van Aert de With en door vererving in handen waren gekomen van de erfgenamen van Kors Aertse de With.

Voor de exploitatie van de landerijen achter zowel **Ruyteveldt** als **Donkervliet** konden deze 8 morgen een welkome aanvulling zijn en Albertus van Soest voegde die dan ook in 1780 aan zijn eigendommen toe. Toen Van Soest ruim twintig jaar later in 1804 **Donkervliet** verkocht, werden deze 8 morgen gekocht door degene, die toen de boerenbruikweer **Ruyteveldt** exploiteerde.¹¹

Stephanus Jacobus Baalde, afkomstig uit de omgeving van Meppel, die in 1804 **Donkervliet** van Albertus van Soest overnam, heeft nauwelijks aan het bezit van deze buitenplaats kunnen wennen: reeds in 1806 moest de opbrengst over zijn

Afb.5. Minuut van de kadastraalkaart uit 1832. Bovenaan Donkervliet, daaronder Slootwijk, beide met koepel en aan het huis vast gebouwde boerderij. Tussen beide in de molenvliet met links de Donkere molen.

erven worden verdeeld. Daartoe vond de overdracht plaats aan Gerrit Rinses Voormeulen, die ook al bij de buitenplaatsen **Ipenburg** en **Geyn Wensch** ontmoet werd.¹²

Het vervolg laat een betrekkelijk groot aantal wisselingen van eigendom zien, mede doordat zich gedurende de 19e eeuw géén en gedurende de 20ste eeuw slechts één familie aandienende, die het bezit van ouders op kinderen overdroeg. Feit is dat de geschiedenis zich bij **Donkervliet** in zoverre herhaalde, dat het rond 1720 gebouwde heerschapshuis in 1893 zodanig aan complete reparatie casu quo vervanging toe was, dat algehele sloop van het huis met de aangebouwde boerderij zich reeds aftekende. Het feit dat 170 jaar eerder een telg uit een adellijk geslacht de buitenplaats in bezit had gehad heeft kennelijk de fantasie zodanig geprikkeld, dat in de verkoopakte uit 1893 een bijzondere bepaling werd opgenomen, dat de koper, zoo mocht hij overgaan tot de sloop of ontgraving van het door hem bij deze gekochte en hij daarbij eene schat vindt, zich verbindt om de helft in het hem daarin toekomende aandeel aan de verkoper af te staan.

De nieuwe eigenaar in 1893, Alphonsus Louis Holterhoff, liet inderdaad het huis uit het begin van de 18^e eeuw met de boerderij afbreken – van de afkomende materialen liet hij een nieuw koetshuis bouwen, waarin hij zijn koetsier met diens echtgenote huisvestte – en op de plaats van het oude heerschapshuis verrees een “uit de kluiten gewassen” villa, die de eeuwen kon trotseren. Het lijkt op de bouwwerken, die in die jaren nabij het Rijksmuseum aan de Weteringschans te Amsterdam tot stand kwamen. Het decor heeft daardoor opnieuw een grote verandering ondergaan (Afb. 6). De opdrachtgever voor deze nieuwbouw heeft er niet zo lang van kunnen profiteren. Dat was wel de familie Middelberg vergund, waarvan Gerrit Adriaan Middelberg, een veelzijdig spoor-

Afb. 6. Het huis Donkervliet in 2008 (foto W.W. Timmer).

wegingenieur, die in Zuid Afrika zijn sporen gelegd en verdiend heeft, in 1903 de eigendom verwierf, en zijn zoon Eduard die er tot 1949 woonde. Zo kan deze buitenplaats, zij het in geheel gewijzigde vorm, ook vandaag nog getuigen van vroegere rijkdom en lust tot ondernemen.¹³

Noten

1. Jb. Niftarlake 2001, blz. 57 e.v.
2. Jb. Niftarlake 2003, blz. 76.
3. HUA, Dorpsger. nr. 9.
4. HUA, Id.
5. GAA, Film nr. 3018, d.d. 03-05-1664 e.v.
6. HUA, Nederlands Adelsboek 1995.
7. HUA, Dorpsger. nr. 11.
8. Jb. Niftarlake 1998, blz. 69.
9. De feitelijke gegevens over Maria de Neufville en Donkervliet, hier weergegeven, wijken enigszins af van hetgeen is vermeld in het Jaarboekje 1997, blz. 27 t/m 37. O.a. blijkt Maria Petronella de Neufville het buiten gekocht te hebben en niet Maria.
10. HUA, Dorpsger. nr.12.
11. HUA, Dorpsger. nr.17.
12. HUA, N.a. nr. 47, akte nr. 6.
13. Vanaf 1729 tot 1998 zijn alle eigenaren van Donkervliet te vinden in Jb. Niftarlake 1997. Zie ook Jb. Niftarlake 1942 blz.36 e.v. met de pentekeningen van J.G.Th. Grevestuk van Donkervliet.

Slootwijk

Het ontstaan van **Slootwijk** is, evenals dat van **Ruyteveldt** en **Donkervliet**, nog verborgen in de mist der oude tijden. Vermoedelijk zijn alle drie ontstaan uit al langer bestaande boerderijen, waar stedelingen het oog op hadden laten vallen en er een buitenplaats van maakten. Ook bij **Slootwijk** is sprake van de combinatie van heerschapshuis en boerderij aaneen zoals te zien is op de kadastrakaart uit 1832 en ook vandaag de dag nog. Een situatie dus die sinds het ontstaan in de 17^e eeuw niet is veranderd. Vanaf het midden van de 17^e eeuw is de plaats onmiskenbaar een buitenplaats geweest; vermoedelijk gesticht door Nicolaes Seep want in het laatste kwart van de 17^e eeuw is die, na zijn overlijden, in het bezit van zijn gezin. De weduwe, Elisabeth Sloot, was achtergebleven met zeven kinderen, waarvan vier of vijf in 1690 de jaren der handelingsbekwaamheid al hadden bereikt, hetzij door huwelijk, dan wel door het passeren van de 25^e verjaardag. In de samenvattingen van notariële notities wordt gerept van drie dochters en vier zonen. Een akte uit 1677, de boedelinventaris van de weduwe en boedelhoudster van Nicolaes Seep, die in Amsterdam blijkt te wonen, opgemaakt niet lang na het overlijden van vader Nicolaes, bevestigt een en ander.¹

Tot de boedel behoorde de buitenplaats **Slootwijk**, groot 32 mergen met huysinge, plantagie en verder toebehoren, gelegen ten noorden van de terreinen van het slot **Loenersloot**, strekkend van de Angstel – het Geyn genoemd – west op tot aan de Veenwetering toe. Er werd bepaald dat **Slootwijk** onverdeeld moest blijven. Terzijde zij opgemerkt dat de achternaam van de weduwe: “Sloot”, mogelijk zou kunnen duiden op enig verband met de naamgeving van de buitenplaats, terwijl anderzijds ook **Loenersloot** hiervoor in aanmerking komt.

Uit een scheidingsakte uit 1682, valt op te maken dat moeder Elisabeth Sloot dat jaar is overleden, terwijl er dan nog zes kinderen in leven zijn, waarvan enkele nog onmondig. Mr Gaillard, advocaat, echtgenoot van dochter Eva Seep tezamen met de overige mondige kinderen verzorgden de afwikkeling van de boedel. Deze mr Gaillard laat de notaris optekenen “mijn onmondige swagers” waaruit, mede gezien andere archiefstukken, moet worden geconcludeerd dat alleen de twee jongste zonen de leeftijd van meerderjarigheid nog niet hadden bereikt.² Tot de onduidelijkheden in deze notariële akte, die door het verbleken thans moeilijk te lezen is, behoort, dat gesteld wordt dat de hofstede met aanhorigheden op dat moment gebruikt wordt door Aert Janse (de With), zonder dat vermeld wordt of hiermede de gehele buitenplaats wordt bedoeld of slechts het boerderijgedeelte. Of wij uit de vermelding “met aanhorigheden” mogen opmaken dat ook het heerschapshuis werd verhuurd is twijfelachtig. Eerder moet, gezien de vele moeiten die de kinderen zich getroosten om de buitenplaats in stand te houden, gedacht worden aan eigen gebruik, maar nergens in de be-

schikbare stukken is een aanduiding te vinden dat het heerschapshuis van de buitenplaats, al dan niet als zomerverblijf door de kinderen werd gebruikt.

Wel werden enkele malen stukken grond verkocht ter grootte van 1, 2 of 4 morgen, behorende tot de landerijen van **Slootwijk**.³ Het kostte de kinderen blijkbaar moeite om financieel 'rond te komen' Reeds in 1677 was de buitenplaats fidei commis gemaakt, vermoedelijk om te voorkomen dat eventuele schoonzons het goed zonder instemming van alle gerechtigden zouden kunnen verkopen.

Uit registraties van 1690 en '91 blijkt dat het land met de boerderij verhuurd werd aan Frederick de With. Later blijkt Aert Janse de With in diens rechten te zijn getreden.

Zo kan uit de schaarse gegevens wel worden geconcludeerd dat de kinderen, waarvan enkele in de loop der jaren overlijden, hun uiterste best deden, de buitenplaats in stand te houden. De oudste zoon, naar zijn vader Nicolaes geheuten, die in Sevilla is gaan wonen, stemde hier steeds mee in.

Telkenmale wanneer een van de kinderen, – vaak nog ongehuwd – komt te overlijden, vindt estimatie van het onroerend goed plaats, waaruit blijkt dat de bovengenoemde transacties met de een, twee of vier morgen inderdaad betrekking hebben op onderdelen van de landerijen van de buitenplaats: de omvang neemt af van 32 naar 24 morgen, maar de beschrijving blijft overigens gelijk omdat bij deze eigendomswisselingen geen opstallen betrokken waren.⁴

Nadat in 1714 dochter Johanna is overleden komen de dan nog overgebleven 3 staken gerechtigden, kinderen c.q. kleinkinderen, tot de conclusie, dat het handhaven van **Slootwijk** een te zware last voor hen zou worden. Zij hebben het bijna dertig jaar volgehouden maar nu komt het toch tot de verkoop van de buitenplaats.

Uit de nu uitgebreidere omschrijving blijkt dat het inderdaad om een buitenplaats in optima forma ging: 'Heerschapshuys, boerenhuys, schuyr, erve, tuyn, boomgaert, bepotingen en beplantingen en de landeryen daer aen behorende, groot 24 mergen', in feite is die uitvoeriger maar niet veel anders dan de beschrijving van 1677, omdat er sinds dat eerstgenoemde jaar ook niet meer is geïnvesteerd, doch slechts mondjesmaat grond is verkocht.

De nieuwe eigenaar werd mr. Theodorus van Eyll, advocaat in het Gelderse, die er in oktober 1715 Fl. 4.500,- voor neertelde. **Slootwijk** was toen nog 23 1/2 à 24 morgen groot.

Ook nu weer blijkt dat er een groot verschil is tussen de waarde bij estimatie en de verkoopwaarde: tegenover het bedrag van Fl. 4.500,- dat mr. Van Eyll betaalde, staat een estimatie van Fl. 1.500,-.⁵

Zelfs tot het begin van de 19e eeuw blijkt de beschrijving van **Slootwijk** nauwelijks veranderd, er is alleen aan de oever van de Angstel een speelhuis bijgebouwd, waarvoor Van Eyll het initiatief zal hebben genomen, gezien het voor

het eerst vermeld wordt in 1723. Deze nieuwe eigenaar, 'der beide rechten doctoer', die in Zutphen woonde, heeft, nadat de verwerving van **Slootwijk** in 1717 was afgerond, kans gezien om tot 1723 vrij veel belendende gronden te verwerven, zowel in het gerecht Vinkeveen alsook gronden gelegen tussen de terreinen van **Slootwijk** en het slot **Loenersloot**, ter plaatse bekend als de Oude Boel. Deze laatste gronden, 19 à 20 morgen groot, werden door middel van naasting door hem verkregen in 1723 van de erfgenamen van Aert Janse de Wit. Er behoorde ook 't opstal van een vervallen huys' toe.

Het aanzicht van het buiten werd zoals gezegd, vermoedelijk in diezelfde jaren, verrijkt met een aan de oever van de Angstel gesitueerde koepel met tentdak, in de gerechtelijke archivalia omschreven als 'speelhuis' een in die jaren veel voorkomende omschrijving voor een gebouwtje met een dergelijke bestemming. Alleen als het met een koepelvormig dak was afgedekt, werd bij een beschrijving ook het woord 'koepel' gebruikt (afb.3).

Wat de landerijen betreft, kan geconcludeerd worden dat er een sanering van de in de loop der jaren "ongemakkelijk" geworden verkaveling – met zelfs weilanden zonder toegang tot de openbare weg – heeft plaats gevonden, waardoor tevens het grondgebied van het slot **Loenersloot** kon worden afgerond.

In 1767 is de buitenplaats **Slootwijk**, waarvan tevergeefs naar een afbeelding in het al meermalen aangehaalde boekwerk *Hollands Arcadia* is gezocht, in het kader van de – door Van Eyll geïnitieerde "ruilverkaveling" – in handen gekomen van Huibertina van der Werff, weduwe van Hendrik Bijlaan. Aan haar omschrijving is later nog toegevoegd: en laatst gesepareerde huisvrouw van Abraham Bongaards. Zij betaalde voor de buitenplaats Fl. 7.250,-.⁷

Zij heeft **Slootwijk** in bezit gehad tot haar dood in 1778, waarvan een tweetal huurcontracten getuigen.⁸ De executeur testamentair verkocht de buitenplaats in 1781 aan Thomas Johannes Sanderson, telg uit een geslacht dat vooral in het locale bestuur van Loenen en Loenersloot actief was. De jongere broer van Thomas, Bernardus Sanderson bewoonde niet ver van **Slootwijk**, aan de oostzijde van de Angstel, het buiten **Geywijck**.⁹

In het tweede decennium van de 19^e eeuw kwam Slootwijk in handen van Theodorus Pijzelman, een rentenier die er, net als zijn voorganger Thomas Sanderson, is gaan wonen. Daarna voert, net als bij vele andere buitenplaatsen, het agrarisch gebruik de boventoon (Afb. 7).¹⁰

Een aantekening in de gerechtelijke archivalia over de sloop van het heerschapshuis van Slootwijk hebben wij niet aangetroffen; wel nog, in het kader van onderhouds-houtkap, een aantekening uit 1829, dat Bartha Maria Anna, een tot dan ongehuwde dochter van Theodorus Pijzelman, eigenaresse is en op de buitenplaats woont. In hetzelfde jaar 1829 werd echter haar meubilair geveild en wij moeten aannemen dat daarmee het lot van het buiten **Slootwijk** was bezegeld.

Afb. 7. Slootwijk, ingekleurde briefkaart uit ca 1920 (Coll. W.W.Timmer).

Naschrift

Zeer veel dank gaat mijnerzijds uit naar de heer W.W. Timmer, die mij, in tijden van geringere voortgang, met zijn niet aflatende belangstelling en adviezen is blijven stimuleren.

Dick Slebos

Baambrugge 2008.

Noten

1. HUA, Dorpsger. nr.8 blz. 26 t/m 29, verwijzing naar Nots. Oly te Amsterdam, (1677). Nots. Doornick te Amsterdam (1682).
2. HUA, Id., doch geen verwijzing meer, en Dorpsger. nr. 28, (1685).
3. HUA, o.m. Dorpsger. nr.8, o.a. d.d. 23-01-1694 en 22-06-1701.
4. HUA, Dorpsger. nr. 8. blz. 190, d.d. 23-08-1706.
5. HUA, Dorpsger. nr. 9.
6. HUA, Nots mr. Jacob Smit te Utrecht d.d. 03-06-1767.
7. Id.
8. HUA, N.a. nr. 27.
9. Jb. Niftarlake, 2004, blz. 108.
10. HUA. Dorpsger. nr. 13.

Eigenaren van Slootwijk	
Nicolaas Seep	16...-'77
X Elisabeth Sloot	1677-'82
Vererving op 6 kinderen	
Erven Seep	1682-1714
Verkoop fl 4500	
Mr. Theodorus van Eyll	1714-'67
Advocaat te Zutphen	
Overdracht	
Huibertina van der Werff	1767-'78
Wed. Hendrik Bijlaan	
Verkoop	
Thomas Johannes Sanderson	1781-ca. 1820
Verkoop	
Theodorus Pijzelman	ca. 1820-
Vererving	
Bartha Maria Anna Pijzelman	-1829

Jan Mast, 18de eeuwse beeldhouwer te Breukelen

In het beroemde boek *De Zegepraalende Vecht* dat in 1719 het licht zag¹ staan veel tuinen afgebeeld. Die tuinen vormden samen met de steeds eveneens afgebeelde huizen de buitenplaatsen waarvan het boek de meest bekende getuigenis is. Je deed in die vroege 18de eeuw niet mee als je tuin niet was aangekleed met beelden en siervazen, vijvers met fonteinen en waterspuwers en sierhekken. Er moet daarvoor een flink aantal beeldhouwers aan het werk zijn geweest. In vorige jaarboeken zijn vader en zoon Van Logteren,² JanPieter van Bourscheit³ Michiel Shee,⁴ JeanBaptiste Xavery en Jacob Cre(s)sant⁵ al ter sprake gekomen. Laatstgenoemde is vooral bekend geworden met zijn werken op **Zijdebalen** te Utrecht. Hij werkte daar samen met Jan Mast⁶ (ca.1680-1736) wiens naam vaak als Van der Mast wordt gegeven. Zij allen vormen de bekendste groep kunstenaars in steen uit de eerste helft van de 18de eeuw waarvan in de literatuur aanwijsbaar werk in de Vechtstreek is aangetroffen. Voor **Zijdebalen** maakte Mast tenminste twee siervazen.

Jan Mast in Breukelen

Onlangs verscheen een artikel⁷ waarin het werk van Jan Mast uitvoerig ter sprake kwam. De schrijfster vroeg ondergetekende of hij ooit werk van Mast in de Vechtstreek was tegengekomen. Nee dat was hij niet, maar omdat hij net bezig was met het waterhek van **Vechtstroom** in Breukelen had hij het artikel van de heer Van Es⁸ over dat buiten nog eens gelezen. Daarin stond dat Jan Mast, “steene beelthouwer”, en zijn vrouw Theodora Fokkenberg van de eigenaar van **Vechtstroom** aan de noordzijde van dat buiten in 1718 een woning gingen huren. Jan en Theodora waren in 1707 in Utrecht getrouwd en al dat jaar lidmaat geworden van de Domkerk daar. Eerst woonden zij aan de Steenstraat en van 1709-'13 “onder den Dom, alias Servetstraat” en tot 1718 weer aan de Steenstraat waarna zij naar Breukelen verkeerden.

In 1727 kon Mast het eerst gehuurde huis, dat aan de Vecht lag, kopen en het gezin bleef er tot hij in 1736 overleed. Hij werd in de Pieterskerk in Breukelen begraven. Waarschijnlijk had zijn vrouw nog familie in Utrecht want zij verkocht haar huis nog dat jaar en verhuisde terug naar de Domstad.

Afb. 1. Vrouwe Justitia, afkomstig uit de vierschaar van het oude stadhuis van Utrecht door Jan Mast ca. 1729 uit eikenhout gesneden en in zandsteenkleur geschilderd. Het zwaard is van ijzer. Ca. 30 cm hoog. Coll Centraal Museum Utrecht (foto C. Coppée).

Ander werk van Jan Mast

Tot nu toe zijn er vier 'J.Mast' gesigeneerde imposante beeldhouwwerken getraceerd, alle grafmonumenten of epitafen. Een vijfde beeld, Vrouwe Justitia of de Gerechtigheid (Afb.1) staat in het depot van het Centraal Museum te Utrecht. Dit houten beeld is afkomstig uit de vierschaar van het oude stadhuis van Utrecht. Het zou uit 1729 dateren gezien de bouwgeschiedenis van de vierschaar, waar het in een nis boven "een weidsch gestoelte" stond, en stamt zodoende uit zijn Breukelense periode.⁹

Zijn vroegst gedateerde en gesigeneerde grafmonument, in de NH kerk te Wijhe, is van 1707 en is voor een veldheer van koning-stadhouder Willem III, Transilanus Adolf baron van Voorst tot Hagenvoorde (1651-1707). Het in de tijd volgende monument is een epitaaf uit 1709 voor Steven baron van Welde-

ren (1662-1709) in de NH kerk te Tiel. Van Welderen was eveneens een legeraanvoerder van de koning-stadhouder.

Het derde monument, een wandgraf, is gemaakt voor Coenraad Willem van Dedem (1644-1714) weer in de NH kerk te Wijhe. Hij was luitenant generaal en vocht in de slag van Malplaquet in 1709 tegen Lodewijk XIV. Het vierde beeldwerk is weer een epitaaf ditmaal voor Diderick van Velthuijsen (1651-1716) in de hersteld Hervormde kerk te Houten. Van Velthuijsen was goed bevriend met Willem III, was niet van adel en geen militair, maar wel statenlid in het Sticht. Hij bewoonde het ons welbekende en nog (weer) bestaande huis **Heemstede** in Houten. In tegenstelling tot wat men zou verwachten is hij niet in Houten maar in de Buurkerk te Utrecht begraven.¹⁰ Deze vier werken van Mast zijn alle uit marmer en Namense steen gehouwen en zijn tot stand gekomen in zijn Utrechtse tijd.

Mogelijk is nog een zesde werk, weer een wandgraf, in de NH kerk van Wijhe aan Mast toe te schrijven. Het is voor Robert van Ittersum tot Nijenhuis (1645-1705) gemaakt en vertoont de stijl van Mast. Van Ittersum was kolonel der cavalerie van het Staatse leger van Willem III en was getrouwd met de zuster van Hans Willem Bentinck, de bekende boezemvriend van Willem III. Dat zou dan het vroegst bekende werk van Jan Mast zijn. Het is niet aannemelijk dat een beeldhouwer zulke prestigieuze opdrachten krijgt zonder zijn kunnen eerder getoond te hebben. Er zouden elders dus andere beelden van Mast moeten zijn cq geweest zijn.

Van het werk op **Zijdebalen** waarvoor Mast volgens Hoevenaar¹¹ samen met Cressant 'zeer veel fraaije Cieraad en Beeldwerken gemaakt hebben' is niets aanwijsbaars over behalve de door Cressant gesigeneerde siervazen nu in het Rijksmuseum te Amsterdam. Deze waren overigens gemaakt voor **Elsenburg** te Maarssen.

Er is wel geschreven dat Mast de hekken voor de grafkapellen van **Gunterstein** en de Huydecopers in de hervormde kerken in Breukelen en Maarssen gemaakt zou hebben maar dat is vrijwel uitgesloten; een beeldhouwer is geen smid. Wel zou hij ontwerpen daarvoor gemaakt kunnen hebben, ook voor de grafkapellen zelf, omdat beeldhouwers altijd mensen zijn met een goed gevoel voor verhoudingen in drie dimensies en voor decoraties aan gebouwen.

In de achttien jaar dat Mast in Breukelen heeft gewoond en gewerkt moet hij behalve voor **Zijdebalen** natuurlijk ook aan veel anderen werk zoals beelden en vazen geleverd hebben in de Vecht- en Angstelstreek. Mogelijk heeft hij ook meer graftekens gemaakt. Speurwerk in archieven en kerken in de omgeving zou mogelijk meer werk van hem aan het licht kunnen brengen.

Noten

1. Stoopendaal, D. en C. Bruyn, 1719, *De Zegepraalende Vecht*, wed C.Visscher, Amsterdam.
2. Munnig Schmidt, E., 2006, De Van Logterens in de Vechtstreek, *Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap Nijstarlake*, blz. 23-38.
3. Munnig Schmidt, E., 2002, Bereveld en Serrurier, *Jaarboekje Nijstarlake*, blz. 29-30.
4. Fischer, P.M., 1999, Inveni!: de beelden van Boom en Bosch staan in Arnhem, *Jaarboekje Nijstarlake*, blz. 45.
5. Munnig Schmidt, E., 2004, Oostervecht en de glasfabriek van Van der Mersch, *Jaarboekje Nijstarlake*, blz.136. E. de Jong, 1981, *Zijdebalen — Lusthof aan de Vecht*, Centraal Museum Utrecht, blz. 3, 40.
6. Hoevenaar, A., 1778, *Redenvoering gehouden ter gelegenheid van de in-wijding van het Tekon Collegie, op de nieuw gebouwde zaal, boven het zegelhuis der Stad Utrecht door Adrianus Hoevenaar oudste inspecteur van hetzelfde Collegie op den 8. January 1778*, Utrecht 6, blz. 173.
7. Coppée, C., 2006, Jan Mast, een Utrechtse beeldhouwer van grafmonumenten in de achttiende eeuw, *KNOB bulletin*, blz. 172-192.
8. Es, H.J. van, 1997, De buitenplaats Vechtstroom te Breukelen, *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, 12, nr.2, blz. 83.
9. Zie noot 6. C.M.de Leur, 1933, Het Utrechts Stadhuis en Omgeving, *Jaarboek Oud Utrecht*, blz. 139.
10. Zie noot 7, blz.189, noot 52.
11. Zie noot 6.

Bibliotheekaanwinsten

Zij, die gecharmeerd zijn door familiewapens en dan speciaal die op Chinees porselein staan afgebeeld, kunnen hun hart ophalen aan het onlangs voor de Nifflarke bibliotheek aangeschafte *Chinese Armorial Porcelain*. Het lijvige werk is geschreven door dr. Jochem Kroes, die bij het Centraal Bureau voor Genealogie werkzaam en dus bij uitstek geschikt is om wapens en families bijeen te brengen. Voor het beschrijven en in kleur afbeelden van de verschillende stukken waren ruim 700 bladzijden nodig. ISBN 978 90 400 8331 0

Vooral in de 18de eeuw was het bon ton voor goeie families om via de VOC in China porseleinen thee- en eetserviezen versierd met hun wapen te bestellen. Met name in Engeland was dat populair en zijn er ruim 3300 gedocumenteerd van de daar ooit 4 à 5000 bestelde serviezen. In Nederland zullen dat er 6 à 700 geweest zijn; elders in Europa nog minder. Dit boek beschrijft 455 overgebleven delen van die ca. 600 door Nederlandse families verworven chine-decommande serviezen.

Ook van families, die buitens in de Vecht- en Angstelstreek hadden is porselein met hun wapens bekend. Daarvan zijn er minstens vijftig in het boek te vinden. Zowel van de familie Scott van **Herteveld** in Maarssen als van hun overburen, de Huydecopers, zijn mooie kleurrijke theepotten afgebeeld. Van de Valckeniers, die langs de Angstel in Baambrugge hun buitens hadden, wordt o.a. een hol blauwwit warmwaterbord getoond. Van de Cliffords, die op **Over Holland** in Nieuwersluis resideerden zijn via de familie Doude van Troostwijk stukken van een blauw op wit servies vererfd. Van de familie Helvetius, die op **Bijldorp** in Loenen enige generaties hebben gewoond, is soortgelijk blauwwit servies opgenomen. Een familielid, zeekapitein op een schip naar de Oost, van de bewoners van **Nieuwerhoek** en **Rupelmonde** in Loenen, de familie Pook van Baggen, liet laat in de 18de eeuw een servies maken met hun wapen erop. Hij stierf voor hij het zijn jonge vrouw kon aanbieden, die daarop trouwde met zijn broer.

Een andere zeeman, Luitenant Admiraal Willem van Braam, was fortuinlijker. Hij betrok in 1803 in alle rust met zijn vrouw Susanna Agneta Binkes het huis **Kerkzicht** aan de Vecht, ook in Loenen tegenover de kerk, en overleed daar in 1807. Hij had in 1765 uit China een theeservies meegebracht met hun beider

wapens erop, dat nog in de familie bewaard wordt. (Zie Jb. 1980 blz.44)

Het gaat wat ver om alle families, die wapenporselein bestelden, met hun huizen in onze streek, hier te noemen. De voorbeelden mogen volstaan om te doen begrijpen dat het een genoegen is dit boek ter hand te nemen en de vele voortreffelijke kleurenfoto's de revue te laten passeren.

Alle leden in Maarssen hebben ongetwijfeld het zogenaamde MIP- (monumenten inventarisatie project) boek van Maarssen aangeschaft dat in 2007 uitkwam. Voor hen die dat niet deden even een kort overzicht van de inhoud. Met 424 bladzijden is het een kloeke uitgave in de serie die door de provincie Utrecht grotendeels is bekostigd. In onze streek heeft Loenen zijn MIP-boek ook al en komt dat van Breukelen binnenkort uit, alleen Abcoude loopt uit de pas. Vrijwel alle gemeentes in de provincie Utrecht, dat zijn er nu 34, hebben hun MIP-boek laten produceren.

Zoals gebruikelijk begint de tekst met een uitgebreid geschiedkundig overzicht. Ook de ruimtelijke ontwikkeling, met de samenvoegingen van de verschillende gemeentes tot wat nu Maarssen is, wordt met kaarten verduidelijkt. Er is door het hele boek veel aandacht besteed aan het vinden van nog niet eerder gepubliceerde foto's en andere afbeeldingen. Ofschoon de nieuw gemaakte foto's vaak klein zijn, postzegels, zijn zij scherp en met zonlicht gemaakt zodat zij een goede indruk van het betreffende pand geven. Het boek legt voortreffelijk de huidige staat van zowel gemeentelijke als rijksmonumenten plus een aantal andere waardevolle gebouwen en objecten vast. De Niftarlake bibliotheek is daarmee een nuttig naslagwerk rijker. *Maarssen Geschiedenis en architectuur*, eindredactie Fred Gaasbeek, 2007, uitgeverij Kerckebosch-Zeist / SPOU-Utrecht, ISBN 978 90 6720 435 4.

Een kwestie van goed bestuur, twee eeuwen armenzorg te Weesp (1590-1822) door Niftarlake lid mevrouw A.J.Zondergeld-Hamer, die daarop in 2006 promoveerde, werd van haar ontvangen. Het is vooral sociologisch van belang voor de tijd dat Weesp een belangrijke rol in de streek speelde. Niet alleen de armen komen aan bod maar ook de wezen. Altijd intrigerend zijn de prijzen die de verschillende zorginstellingen, om een moderne term te hanteren, voor eten, drinken en brandstoffen betaalden. Samen met de betaalde lonen geven die een helder inzicht in de mate van welvaart door de eeuwen heen. Ook de ontwikkeling van wat er door de jaren heen gegeten werd is hieraan af te lezen. De eigen verzorger van het jaarboekje van Niftarlake, de firma Verloren in Hilversum, heeft het boek mede uitgegeven. ISBN 978 90 6550 935 2

Velen herinneren zich de lezing op slot Zuylen over het fascinerende onderzoek naar de precieze locatie van de 18de eeuwse porseleinfabriek tegenover de kerk in Oud Loosdrecht en de daarbij letterlijk opgedoken stukken van de productie daarvan. Daarna werd in museumkasteel Sypesteyn in Nieuw Loosdrecht een kleine excursie gehouden om de mooiste stukken op een gedekte tafel naast een compleet servies te bewonderen. Het verhaal van dat avontuurlijke schatgraven is neergelegd in het boekwerkje De Loosdrechtse porseleinfabriek boven water.

De uitgave is in 2007 verzorgd door de Historische Kring Loosdrecht samen met de stichting Loosdrechts Porselein; ISBN 978 90 8038 464 4 4.

Alle jaarboekjes tot en met 2004 zijn gescanned door Erfgoed Utrecht en zijn te raadplegen op de website <http://digbijzcoll.library.uu.nl/collectiephp?lang=nl&collectie=5>

E. Munnig Schmidt

Loenen 2008

Inhoudsopgave

Ereleden en bestuur	2
Ledenlijst 2007	3
Jaaroverzicht	17
Concept Staat van baten en lasten	21
Mededelingen	22
Nieuwe straatnamen in Loenen	23
Addendum Jacob Storck	51
Archeologische vondsten in de Willibrorduskerk te Nigtevecht	53
Ignatius van Logteren en Jacob de Wit op Bosch-en-Hoven en huis Heemstede te Houten	65
Ruyteveldt, Donkervliet en Slootwijk	72
Jan Mast, 18 ^{de} eeuws beeldhouwer te Breukelen	89
Bibliotheekaanwinsten	93

